

L'Imperi Otomà i el colonialisme

Antoni Segura i Mas

P08/04118/01079

Universitat Oberta
de Catalunya

www.uoc.edu

Índex

Introducció	5
Objectius	6
1. L'Imperi Otomà	7
1.1. La primacia turca a la Mediterrània oriental.....	7
1.2. La decadència i la pèrdua del nord d'Àfrica.....	9
1.3. La Primera Guerra Mundial i la desmembració de l'Imperi Otomà.....	11
2. La colonització europea	15
2.1. La colonització del Magrib.....	15
2.1.1. Algèria.....	15
2.1.2. El Marroc.....	18
2.1.3. Tunísia, Líbia, Mauritània i el Sàhara Occidental.....	23
2.2. Els mandats europeus al Pròxim Orient.....	27
2.2.1. Els mandats britànics.....	27
2.2.2. Els mandats francesos.....	31
2.3. La península Aràbiga.....	33
3. Les independències i el llegat colonial al món àrab	34
3.1. La Segona Guerra Mundial i l'emancipació dels països àrabs.....	34
3.2. La lluita per la independència al Magrib.....	35
3.2.1. La guerra d'Algèria.....	37
3.3. El llegat colonial en el món àrab.....	40
Resum	42
Activitats	45
Exercicis d'autoavaluació	45
Solucionari	46
Glossari	46
Bibliografia	48

Introducció

En aquest mòdul s'analitza el procés històric dels països islàmics durant l'època moderna i contemporània, marcat pel pes de la tutela estrangera. En primer lloc, l'Imperi Otomà (segles XVI-XX) abastà i dominà la major part del món àrab durant gairebé quatre segles. Del segle XIX ençà, han estat les potències colonials europees —bàsicament la Gran Bretanya i França— les que han dirigit els destins d'aquests països i han determinat llur economia i llur política exterior.

Malgrat el llast que suposaren ambdues administracions centralistes, la consciència nacional de les diferents regions àrabs sota domini estranger pervisqué o, fins i tot, es desenvolupà. Així, el sentiment nacionalista esdevingué cada vegada més intens i comportà la inevitable recerca de la independència.

Objectius

En la redacció d'aquest text ens hem fixat els objectius següents:

1. Descriure i seguir l'expansió, la decadència i el desmantellament de l'Imperi Otomà i la seva organització politicoadministrativa.
2. Explicar i analitzar la consolidació del colonialisme europeu en el món àrab i les conseqüències socials, econòmiques i polítiques que se'n deriven. Definir els conceptes de colònia, protectorat i mandat.
3. Presentar amb un cert detall les diferències entre la colonització del Pròxim Orient, d'Egipte i del Magrib.
4. Apuntar els moments decisius dels processos de colonització (les "pacificacions" colonials) i de descolonització (incidència de la Segona Guerra Mundial, aparició dels moviments d'alliberament, etc.).
5. Descriure la lluita per la independència a les diferents nacions àrabs sotmeses al control europeu.
6. Establir la cronologia de les independències.
7. Resumir el llegat europeu i la seva incidència en el futur dels països descolonitzats.

1. L'Imperi Otomà

Durant gairebé cinc segles, l'Imperi Otomà fou el referent polític del món islàmic i el seu enfrontament amb els països cristians esdevingué una constant. En aquest procés, les diferents regions sota domini turc mantingueren o desenvoluparen llur pròpia consciència nacional.

1.1. La primacia turca a la Mediterrània oriental

Després de les conquestes dels segles XIV i XV —que hem vist en el mòdul anterior—, l'Imperi Otomà assoleix la seva màxima expansió amb **Solimà el Magnífic** (1520-1566). En aquests moments, dibuixa un ampli arc que abasta els Balcans, part d'Hongria (Viena fou assetjada en dues ocasions, el 1529 i el 1683) i gairebé tot el món àrab, incloses les regions costaneres de la península Aràbiga i les ciutats santes de Medina i la Meca, la Síria i la Mesopotàmia històriques, i el nord d'Àfrica, tret del Marroc. Les poblacions musulmanes que encara perviuen avui a Romania, Bulgària, Albània, Montenegro, Bòsnia, Sèrbia (Kosovo), Macedònia, etc. són el testimoni viu de l'expansió otomana fora de l'àmbit tradicionalment islàmic.

L'Imperi va haver de fer front, però, a la rivalitat d'altres dos imperis que li disputaren l'hegemonia política. D'una banda, l'**Imperi Persa safàvida** (1501-1732), d'obediència xiïta, minava el seu poder sobre el món islàmic, ja que s'oposava al sunnisme d'Istanbul. De l'altra, l'**Imperi dels Àustria** (1520-1699) li disputava el control estratègic de la Mediterrània per motius econòmics i militars obvis.

La rivalitat entre turcs i espanyols produí reiterats enfrontaments pel control del nord d'Àfrica on, finalment i malgrat la derrota de **Lepant** (1571), s'acabaren imposant els otomans: Alger, conquerida per Jayr al-Din Barbarroja el 1516, demana la protecció i el vassallatge d'Istanbul el 1518; Trípoli és sota domini turc des del 1551; Bugia, des del 1555; Tunis i la Goleta, des del 1574. Només Orà romandrà sota domini espanyol fins el 1791. Únicament el Marroc no formà mai part del domini otomà, però conegué la presència espanyola i portuguesa en algunes ciutats del litoral.

L'organització de l'Imperi Otomà al Magrib

“La consolidació del domini otomà al Magrib oriental s'inicia el 1587 amb la divisió en tres províncies (Algèria, Tunísia i Trípoli). El control d'aquestes províncies s'encomanava a una reduïda casta militar i a un governador o paixà (mandats de tres anys). L'elit de la milícia, periòdicament renovada amb l'arribada de noves tro-

Lectures recomanades

Com introducció general al món araboislàmic, cal consultar les obres següents:

Grunebaum, G.E. von (comp.) (1981). *El Islam. II. Desde la caída de Constantinopla hasta nuestros días*. Madrid: Siglo XXI.

Flory, M.; Korany, B.; Mantran, R.; Camau, M.; Agate, P. (1991). *Les régimes politiques arabes*. París: Presses Universitaires de France (Thémis Science politique).

Hourani, A. (1992). *Historia de los pueblos árabes*. Barcelona: Ariel.

López García, B. (1997). *El mundo árabo-islámico contemporáneo. Una historia política*. Madrid: Síntesis.

pes procedents de Turquia, s'agrupava en dues institucions: la corporació dels corsaris i el consell (Divan) de les tropes genísseres. Els càrrecs més importants de la província es reservaven als membres més destacats de l'aristocràcia militar que, sovint, els arrendaven als notables locals (ulemes, mestres, jutges, grans comerciants). La base econòmica d'aquests notables eren els ingressos procedents de llurs propietats agràries, de l'exercici dels seus càrrecs i de la pràctica del comerç i del cors, que en el seu moment culminant, mitjan segle XVII, va ocupar 90 vaixells de vela (70 a Alger i 20 entre Tunis i Trípoli)".

A. Segura i Mas, *El Magreb del colonialisme al islamisme* (1994, pàg. 71) [traducció no literal].

A la resta de l'Imperi, també s'adoptà la divisió provincial i l'administració delegada en governadors locals (**walis, beys, paixàs**) que representaven el soldà. També formaven part de la classe dirigent els **funcionaris** imperials (on figuraven molts cristians ortodoxos) i els **ulemes**, responsables de l'administració pública i de l'exercici de la llei islàmica, respectivament. Cal igualment mencionar el paper dels **geníssers** en el manteniment de l'ordre i de la hisenda imperials. L'organització imperial es completava amb el **Divan** o Consell governamental, dirigit pel **gran visir**, que s'ocupava de decidir els destins de l'Imperi.

Els geníssers

A les províncies balcàniques de l'Imperi, hom procedia a la lleva regular de nens cristians ortodoxos, que eren islamitzats i, des de petits, ensinistrats en les armes i en l'obediència cega envers el soldà. Després d'aquest període, passaven a formar part de les tropes genísseres, una mena de guàrdia pretoriana del soldà.

El **sistema tributari** era fortament **centralitzat** i rebia els impostos sobre la terra i el comerç, els quals constituïen el gruix de les rendes dels governadors i del soldà, alhora que mantenien les fundacions pietoses i les mesquites. Hem d'afegir, a més, l'impost que satisfien els súbdits no musulmans de l'Imperi en canvi de mantenir llur estatut personal i llurs pròpies jurisdiccions, un impost gens menyspreable atesa la importància d'aquesta minoria. ❗

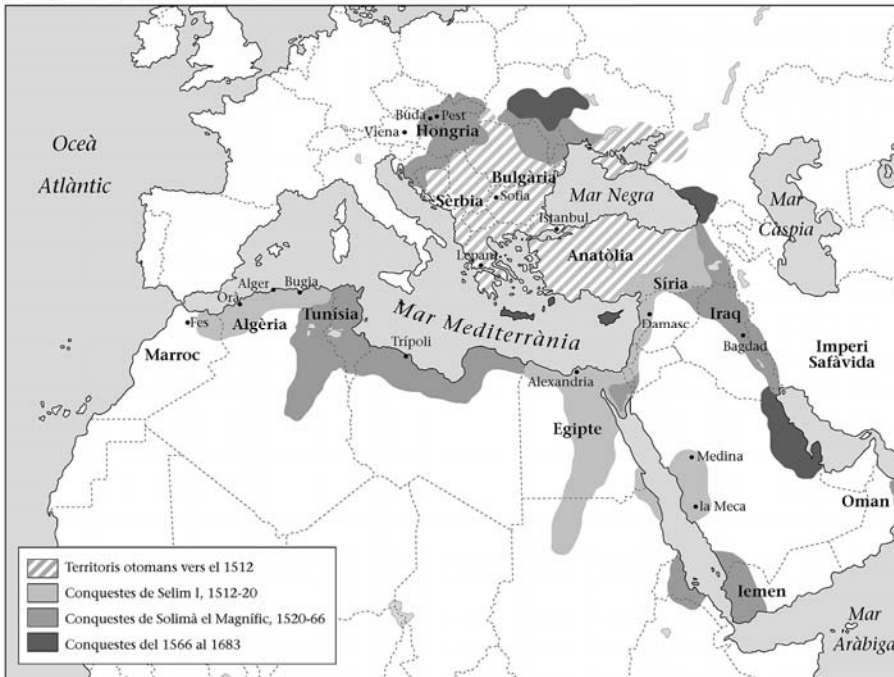
En el **moment de màxima expansió**, l'Imperi Otomà atenyia una extensió de gairebé dos milions i mig de quilòmetres quadrats i comprenia aproximadament vint-i-quatre milions d'habitants. Les regions més importants eren Egipte, la Gran Síria (els actuals Síria, el Líban, Palestina i Jordània), l'Iraq, el Magrib central i oriental i les costes de la península Aràbiga, les quals, amb la independència del Iemen (1635) i la revolució wahhabita del segle XVIII, foren la primera regió a desmembrar-se de l'Imperi. Havia començat la decadència. A Europa, després del segon setge de Viena (1683), hom perdia Bulgària, Sèrbia i Transilvània, aquesta última reconquerida el 1691. A la fi del segle XVIII, els russos obtenien una sortida a la Mar Negra i la llibertat de navegació a la Mediterrània amb la conquesta de Crimea (1774). La reinstauració del Califat i les reformes del segle XIX no foren suficients per aturar una decadència que la competència política i econòmica de l'Europa industrial feia irreversible.

Lectura recomanada

L'obra de referència bàsica i de més utilitat per aproximar-se a la història de l'Imperi Otomà és:

Mantran, R. (1989). *Histoire de l'Empire Ottoman*. París: Fayard.

L'imperi Otomà 1512-1683

1.2. La decadència i la pèrdua del nord d'Àfrica

Al segle XIX, la Revolució Industrial forní d'una gran capacitat tecnològica, productiva i militar els països europeus més desenvolupats. La necessitat de nous mercats, per a donar sortida als excedents demogràfics, col·locar capitals i mercaderies i obtenir nous productes i matèries primeres, impulsà l'expansió europea contemporània. La Gran Bretanya i França, les grans potències industrials del segle XIX (Alemanya no s'hi afegirà fins després de la unificació, en el darrer quart de segle), foren també les primeres a bastir dos grans imperis colonials i, per proximitat i rivalitat, les províncies otomanes no escaparen a la lògica atenció de Londres i París. !

Al llarg del segle XIX, l'Imperi Otomà esdevingué "l'home malalt d'Europa" i la "qüestió d'Orient" centrà l'interès de les principals cancelleries europees. Entre el 1830 (conquesta francesa d'Alger) i el 1922 (establiment del mandat britànic de Palestina), l'Imperi Otomà fou progressivament i sistemàticament trossejat, a causa del feble control sobre les províncies més allunyades d'Istanbul i de l'endeutament amb els països industrialitzats. La colonització europea a la Mediterrània oriental i meridional i el Pròxim Orient originà també conflictes entre les potències europees, resultat de les rivalitats a l'hora d'estendre llurs zones d'influència.

Hom troba els precedents immediats de l'expansió europea en certs esdeveniments militars de caire intervencionista: l'expedició de Napoleó a Egipte (1798-1802); la destrucció de les flotes corsàries de Trípoli, d'Alger, de Tunísia i del Marroc (1816-1827) per part dels EUA, la Gran Bretanya, França i Àustria, respectivament; l'ajuda francesa, britànica i russa al moviment nacionalista grec (Grècia accedia a la independència el 1830); i, en darrer lloc, la des-

L'expansió colonial europea...

... s'inscriu en el procés d'expansió econòmica, comercial i militar que seguí la Revolució Industrial anglesa i la Revolució Francesa. Les rivalitats francobritàniques per l'hegemonia europea es van traslladar més enllà de les fronteres continentals, com ja feien, des de molt abans, llurs comerciants i llurs flotes mercants.

trucció de l'armada turca a Navarino (1827). El desembarcament de 37.000 soldats francesos a Sidi-Ferruc el 14 de juny de 1830 i la posterior rendició d'Alger constitueixen el tret de sortida de la colonització europea. !

Al darrer quart del segle XIX, consolidada la presència francesa a Algèria després de cinquanta anys de colonització, les potències europees procediren a delimitar els seus interessos al nord d'Àfrica i al Pròxim Orient, on la presència comercial i financera europea era ja molt important. Aquestes regions no van poder escapar de la progressiva ingerència de les grans potències colonials. D'altra banda, les dificultats i l'evident decadència de l'Imperi Otomà —que el 1875 es declarà en fallida econòmica— afavoriren la creixent intervenció europea al nord d'Àfrica, al Pròxim Orient i a la península Aràbiga, on els britànics ja disposaven del Protectorat d'Aden (el futur Iemen del Sud) des del 1839.

Al **congrés de Berlín** (1878), Istanbul cedí Xipre a la Gran Bretanya i, en compensació, reconegué determinats drets de França sobre Tunísia, en detriment de les aspiracions italianes.

El 1881, l'exèrcit francès envai el país i dos anys més tard creà el Protectorat de Tunísia. El 1882, la Gran Bretanya ocupà militarment Egipte, país que, sota la direcció de **Mehmet Alí** (1805-1848), havia iniciat el camí de la modernització. En poc temps, Egipte s'havia enfrontat victoriosament als wahhabitges de la península Aràbiga (1811-1818), havia conquerit el Sudan (1820) i Síria (1832) —que restituí als otomans anys més tard— i, de fet, s'havia declarat independent el 1841. El 1869, la inauguració del **canal de Suez** es convertí en el signe visible de la modernització del país, però, al mateix temps, l'esforç econòmic necessari produí l'endeutament egipci de tal manera que, des del 1875, es trobà sota el control econòmic i financer de Londres i París. La intervenció britànica i la victòria posterior contra l'exèrcit francès a Fachoda (1898) deixà molt clares les intencions de Londres de controlar la vall del Nil, corroborades per l'establiment d'un condomini angloegipci sobre el Sudan (1895-98). El 1914 Egipte esdevé Protectorat britànic mentre es consolida la presència anglesa i francesa a Djibuti i Somàlia. !

La **conferència de Berlín** (1885) donà nous impulsos a les pretensions colonials europees a l'Àfrica. En diferents ocasions, francesos (1884) i britànics (1892) plantejaren la necessitat d'establir un Protectorat al Marroc, l'únic país del nord d'Àfrica que mai no havia format part de l'Imperi Otomà i que, amb incidències territorials diverses, coneixia una tradició estatal des del segle VIII.

Mehmet Alí (1769-1849)

Oficial albanès de l'exèrcit turc. Impressionat per l'eficàcia de l'exèrcit napoleònic, aplicà criteris europeus quan arribà a ser governador d'Egipte: modernitzà l'exèrcit i el país i s'independitzà d'Istanbul. En el decurs del seu mandat, dugué a terme obres hidràuliques, impulsà l'agricultura intensiva i el conreu del cotó i també decidí la construcció del canal de Suez i de la línia de ferrocarril el Caire-Suez.

Lectures complementàries

També resulten d'utilitat les síntesis contingudes a:

Martín Muñoz, G.; Valle Simón, B.; López Plaza, M.À. (1996). *El Islam y el Mundo Árabe. Guía didáctica para profesores y formadores*. Madrid: Agencia Española de Cooperación Internacional.

Segura i Mas, A. (1994). *El Magreb del colonialismo al islamismo*. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona.

A finals de segle, l'opinió de les cancelleries europees més importants era favorable a l'establiment del Protectorat i així ho demostra la intensa activitat diplomàtica francesa: París arribà a un acord amb Roma sobre llurs interessos respectius al Marroc i a Líbia (1900, 1902 i 1911); Londres i París pactaren l'adjudicació d'Egipte i Marroc (1904) mitjançant un tractat que exclouïa la presència alemanya al Marroc i incloïa la renúncia francesa a controlar l'estret de Gibraltar. En conseqüència, París es veié obligat a negociar amb Madrid la creació d'una Zona Nord del Protectorat sota tutela espanyola, minsa compensació al desastre colonial de 1898 que, tanmateix, serví al nacionalisme espanyol més ranci per refer unes aspiracions imperials desfasades i allunyades de la realitat. Després de l'acord amb Espanya, França ocupà Fes el 1911 i, un any més tard, establí el Protectorat del Marroc. Aquell mateix any, Itàlia envià tropes a Trípoli i, el 1912, acordà amb el Soldà otomà l'establiment d'un Protectorat a Líbia. 🗨️

En suma, abans d'iniciar-se la Primera Guerra mundial l'Imperi Otomà havia perdut ja totes les províncies de la Mediterrània meridional i s'havia completat el repartiment europeu del nord d'Àfrica.

1.3. La Primera Guerra Mundial i la desmembració de l'Imperi Otomà

El 1906, Londres i Sant Petersburg acordaren secretament l'assignació de territoris otomans, però la Revolució Russa deixà sense efecte uns acords que mai no arribaren a aplicar-se totalment. La Primera Guerra Mundial acabà de desmantellar l'Imperi Otomà i el reduí a la península d'Anatòlia, l'actual Turquia. A la guerra, Istanbul féu costat a Àustria i Alemanya, la qual cosa serví de pretext a França, la Gran Bretanya i Rússia per acabar de fer-se amb les antigues províncies otomanes del Pròxim Orient i l'Orient Mitjà. 🗨️

El 1916, Londres i París signaren els **acords Sykes-Picot**, en virtut dels quals es repartiren les províncies otomanes i la veïna Pèrsia, tot considerant l'establiment d'un Estat àrab sota llur aprovació.

Segons aquests acords, hom establí la divisió següent:

a) Pèrsia fou dividida en dues zones d'influència, una de russa al nord i una altra de britànica al sud. Només la pressió dels EUA i de França evità la constitució d'un nou Protectorat britànic (Kuwait ho era des del 1914).

b) L'est de l'Iraq fou declarat zona reservada a la Gran Bretanya, que ampliava així la seva presència a la regió del Golf, pas estratègic en la ruta de l'Índia, on ja dispensava la seva protecció a Bahrain (1820) i a l'Oman (1798).

c) Transjordània, la resta d'Iraq i el nord de la península Aràbiga, foren definides com a zones d'influència britànica. Gran Bretanya, a més, controlava l'entrada a la mar Roja gràcies al Protectorat d'Aden (1839).

d) Hom reservà a França el Líban, Síria i la part de l'Anatòlia oriental que limitava amb aquests països.

e) La resta de Síria i el nord de l'Iraq quedaren com a zones d'influència francesa.

f) Finalment, Palestina fou considerada zona internacional per causa del seu caràcter estratègic com a clau de la regió.

Acords Sykes-Picot (1916)

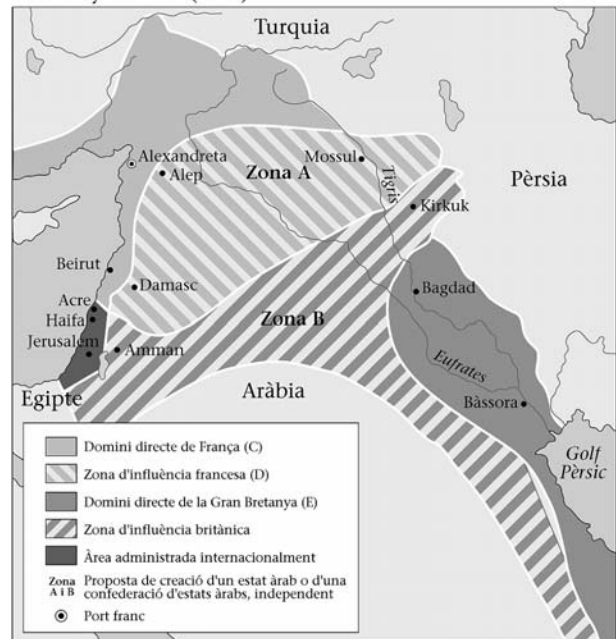
1. França i la Gran Bretanya estan disposades a reconèixer i a protegir un Estat àrab independent o una confederació d'Estats àrabs, sota la sobirania d'un cap àrab, a les zones A i B indicades al mapa adjunt. França a la zona A i la Gran Bretanya a la zona B tindran un dret de prioritat sobre les empreses i els emprèstits locals. França a la zona A i la Gran Bretanya a la zona B seran les úniques a subministrar consellers o funcionaris estrangers, a demanda de l'Estat àrab o de la confederació d'Estats àrabs.

2. Després de posar-se d'acord amb l'Estat àrab o la confederació d'Estats àrabs, França (el Líban i la costa de Síria-Àsia menor), a la zona **blava**, i la Gran Bretanya (Baixa Mesopotàmia), a la zona **vermella**, seran autoritzades a establir l'administració directa o indirecta o la mena de control que desitgin i que considerin convenient.

3. A la zona **bruna** que cobreix una gran part de Palestina, s'establirà una administració internacional, la forma de la qual es decidirà després de fer consultes amb Rússia i després d'arribar a un acord amb els altres aliats i amb els representants del xerif de la Meca.

4. Es concedirà a la Gran Bretanya: en primer lloc, els ports d'Haïffa i d'Acre; en segon lloc, la garantia d'una quantitat definida d'aigua del Tigris i l'Eufrates de la zona A per la zona B.

Acords Sykes-Picot (1916)

Nota: A. Ait-Chaalal; Cl. Roosens; B. Khader; T. de Wilde d'Estmael, *Conflicts et processus de paix au Proche-Orient* (1996, pàg. 28-29) [traducció no literal].

Nota de l'editor: en aquest mapa, la zona blava es correspon amb la zona C, la zona vermella amb la zona D i la zona bruna amb la zona E.

Un cop començada la guerra, Londres jugà amb calculada ambigüitat política les seves cartes. D'una banda, el 1915, Thomas Edward Lawrence, agent dels serveis secrets britànics, més conegut com **Lawrence d'Aràbia**, i l'alt comissari britànic a el Caire, Sir **Mac Mahon**, prometeren a l'emir haiximita de la Meca, **Hussein**, l'establiment al Pròxim Orient d'una entitat àrab independent en canvi que els àrabs es revoltessin contra Istanbul. Sir Mac Mahon no dubtà a jugar amb el fet que el Califat no estava en mans dels àrabs per tal de predisposar-los encara més contra Istanbul. La revolta

àrab fou decisiva per a l'ocupació britànica de Bagdad (1917) i, sobretot, de Damasc (1918).

La **correspondència de Sir Mac Mahon a Hussain (1915)** ens apropa al joc diplomàtic que desenvolupà la Gran Bretanya a l'Orient Mitjà:

“Tenim l'honor d'agrair-vos l'expressió generosa i la sinceritat dels vostres sentiments envers Anglaterra. Ens alegrem també que Vostra Altesa i el vostre poble estiguin completament d'acord a constatar que els interessos dels àrabs són també els dels anglesos, i els dels anglesos són els dels àrabs. També us confirmem els termes del missatge de Lord Kitchener, que us ha arribat per mitjà de l'intermediari Ali Effendi, i en el qual queda clarament afirmat el nostre desig d'assegurar la independència de l'Aràbia i dels seus habitants si també la nostra aprovació a un califat àrab el dia que sigui proclamat. Declarem una vegada més que el govern de Sa Majestat acollirà favorablement la recuperació del califat per un veritable àrab de raça (carta del 30 d'agost de 1915)”.

“(…) Els dos districtes de Mersin i d'Alexandreta i la part de Síria a l'oest del districte de Damasc, Homs, Hama i Alep no poden considerar-se com a purament àrabs i seran exclosos dels límits i les fronteres considerades. Amb les modificacions esmentades [tanmateix el text no s'acompanya de cap mapa ni de cap pla], i sense parar esment en els nostres tractats amb els caps àrabs, acceptem aquests límits i aquestes fronteres. Pel que fa als territoris situats a l'interior d'aquestes fronteres, on Anglaterra és lliure de tractar sense perjudicar els interessos del seu aliat, França, estic autoritzat a donar-vos, en nom del govern britànic, les següents:

1. Tenint en compte les modificacions esmentades abans, la Gran Bretanya es disposa a reconèixer i encoratjar la independència dels àrabs a l'interior de les fronteres proposades pel **xerif** de la Meca.
2. La Gran Bretanya garantirà els Llocs Sagrats contra qualsevol agressió exterior, i reconeixerà el seu caràcter inviolable.
3. Quan la situació ho permeti, la Gran Bretanya donarà als àrabs els seus consells i els ajudarà a establir la millor forma de govern possible a les diferents regions.
4. D'altra banda, s'entén que els àrabs han decidit no cercar ajuda més que d'Anglaterra exclusivament (...).
5. Pel que fa als llocs de Bagdad i de Bàsora, els àrabs reconeixen que les posicions establertes i els interessos dels anglesos exigeixen acords administratius particulars (...) (carta del 24 d'octubre de 1915)”.

Nota: A. Ait-Chaalal; Cl. Roosens; B. Khader; T. de Wilde d'Estmael, *Conflicts et processus de paix au Proche-Orient* (1996, pàg. 26-28) [traducció no literal].

D'altra banda, el novembre de 1917, el govern britànic, per boca del ministre d'Afers Exteriors, **Arthur James Balfour**, comunicava a la comunitat sionista de Londres que el govern de Sa Majestat veia de bon ull la creació d'una pàtria nacional per al poble jueu a Palestina. Un mes després, Jerusalem fou ocupada per les tropes britàniques.

Declaració Balfour (1917)

Foreign Office, 2 de novembre de 1917

Estimat Lord Rothschild,

Tinc l'honor d'adreçar-vos, en nom del govern de Sa Majestat, la declaració adjunta de simpatia a les aspiracions sionistes, declaració sotmesa i aprovada pel gabinet. El govern de Sa Majestat contempla favorablement l'establiment d'una pàtria nacional per al poble jueu a Palestina i esmerçarà tots els seus esforços per a facilitar la realització d'aquest objectiu, en el benentès que no es faci res que pugui atemptar contra els drets civils i religiosos de les comunitats no jueves que existeixen a Palestina, ni contra els drets i l'estatut polític de què gaudeixen els jueus en qualsevol altre país.

Primeres converses araboisraelianes

El gener de 1919 Faisal (fill d'Hussain), representant del regne àrab d'Al-Hijaz, i el doctor Weizmann, delegat de la Federació sionista, acordaren “treballar per a la realització de llurs aspiracions nacionals recíproques i per a establir la més estreta col·laboració possible en el desenvolupament de l'Estat àrab i la Palestina”. Tanmateix, eren dos aspiracions irreconciliables i l'acord no serví de res.

Us estaré molt reconegut si teniu **a bé** fer arribar aquesta declaració al coneixement de la Federació sionista.

Arthur James Balfour

Nota: *Israël et Palestine, un destin partagé 1897-1997* (1997, pàg. 11) [traducció no literal].

Al final de la guerra, la presència britànica i, en menor mesura, francesa a la regió es trobava ben assentada i les disposicions secretes dels acords Sykes-Picot foren sancionades pel **tractat de Sèvres** (1920), que també contemplà l'establiment d'un efímer Estat kurd al Kurdistan. En conseqüència, la Gran Bretanya rebia l'Iraq (inclosa la part del Kurdistan iraquiana), la Transjordània i, de fet, Palestina, que mai no fou abandonada per les tropes britàniques i esdevingué Protectorat el 1922. D'altra banda, França obtenia el control de Síria i el Líban.

2. La colonització europea

Com hem vist, la colonització europea del nord d'Àfrica i del Pròxim Orient és paral·lela a la decadència i desmembració de l'Imperi Otomà. Aquest fenomen històric es fonamenta en la superioritat econòmica i militar proporcionada per la Revolució Industrial, i en el seu desenvolupament influeixen les rivalitats entre les potències europees.

2.1. La colonització del Magrib

L'expansió colonial al Magrib s'inicia amb la conquesta francesa d'Algèria (1830) i de Tunísia (1881-83) i prossegueix amb el repartiment del Marroc entre França i Espanya (1912) i la conquesta italiana de Líbia (1912). El procés culmina amb la "pacificació" francesa de Mauritània (1905-1934) i l'ocupació espanyola del Sàhara Occidental (1904-1934).

2.1.1. Algèria

Al segle XVIII, la regència otomana d'Alger s'havia convertit en un dels enclavaments comercials més importants de la Mediterrània meridional. Els mercaders europeus hi anaven a cercar productes orientals (seda i espècies que arribaven del Pròxim Orient) i africans (transportats per les caravanes que travessaven el Sàhara fins a Tomboctou i les valls del Níger i del Senegal.

La presència europea es féu cada cop més important i, a començament del segle XIX, França ja posseïa dos enclavaments comercials importants (Bonna i La Calle), els quals foren destruïts pel **dey** d'Alger en resposta a la ruptura de relacions diplomàtiques i al bloqueig marítim imposat per París a causa d'uns crèdits no retornats. Era el pretext que necessitava el govern ultraconservador de Polignac per a intervenir a Algèria i, de retruc, intentar aturar amb una acció exterior espectacular el malestar creixent de la societat francesa, que desembocà en la revolució de juliol de 1830 i la fi de la Restauració. El 14 de juny de 1830, 37.000 soldats francesos desembarcaren a **Sidi-Ferruc**; el 5 de juliol, el dey Huseyn, que havia esperat endebades l'ajuda turca, es rendí i entregà Alger als francesos.

L'arribada dels francesos afavorí un període de revoltes (el 1834 Abdelkader sotmeté els darrers nuclis de resistència turca) i confusió (el soldà de Marroc

Lectures recomanades

Per a la història del colonialisme i la lluita per la independència en el Magrib, pot consultar-se:

Ganiage, J. (1994). *Histoire contemporaine du Maghreb. De 1830 à nos jours*. París: Fayard.

Remetem encara a dues síntesis ja mencionades, recents i de fàcil lectura:

López García, B. (1989). *Política y movimientos sociales en el Magreb*. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas.

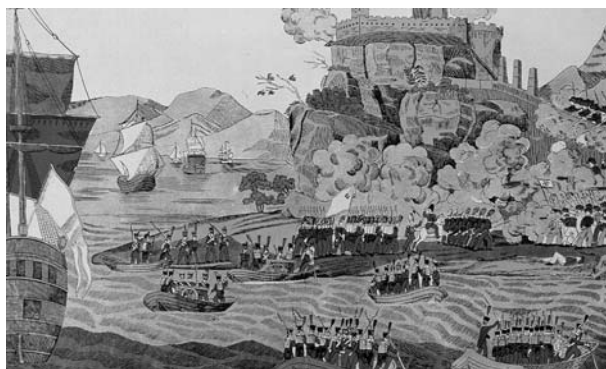
Segura i Mas, A. (1994). *El Magreb del colonialismo al islamismo*. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona.

El dey...

... representava el soldà otomà i administrava el territori en nom seu, ajudat per l'oligarquia militar i els governadors (beys) de les tres regions en les quals fou dividit el territori. Tanmateix, només controlava les ciutats del litoral i el prelitoral (una sisena part del país), mentre l'interior romanía insensible al domini turc.

ocupà Tremcen) que propicià la signatura d'un acord entre els francesos i el líder algerià: França ocupà el litoral i Abdelkader obtingué la sobirania de l'interior, les dues tercers parts del país, on creà un veritable Estat independent. Era un acord insostenible atesa la pressió francesa per a obtenir nous territoris.

El 1839, **Abdelkader** declarà la guerra santa als invasors i París decidí ocupar tot el territori algerià. Entre el 1841 i el 1847, els francesos dugueren a terme una de les “pacificacions colonials” més dures de tota la història, la qual combinà les accions militars amb les ràtzies contra la població civil que donava suport a l'Emir del Creients. La intervenció del Marroc en suport d'Abdelkader, que el 1843 s'havia refugiat en aquest país, se saldà amb el bombardeig de Tànger i de Mogador i la contundent derrota d'Isly. Com a conseqüència d'aquests fets, fou signat el tractat de Tànger (1845), el qual posava fi a la intervenció i fixava les fronteres entre el Marroc i Algèria. Finalment, Abdelkader, que s'havia vist obligat a refugiar-se de nou al Marroc, es rendí a les tropes del soldà el 1847 i emprengué el camí de l'exili a Damasc, on morí el 1883. A pesar de la derrota, la regió berber Cabília resistí a les tropes franceses i preservà la seva independència fins el 1857. ❗

Conquesta d'Alger per les tropes franceses el 5 de juliol de 1830.

Així doncs, Algèria passà a formar part de França i s'hi instaurà una administració regida per militars. Tanmateix, colons i musulmans (els quals, segons la decisió del Senat de 1865, havien renunciat a l'estatut alcorànic per acollir-se a l'estatut civil francès), podien elegir dos representants a l'Assemblea Nacional.

A partir de 1850, s'afavorí la **immigració de colons**, els quals sovint eren reprimits de les revoltes produïdes a la metròpoli (la insurrecció obrera parisenca de 1851 se saldà amb el trasllat forçós de 20.000 persones a Algèria). Al mateix temps, les terres de les tribus foren nacionalitzades i entregades als colons, els quals ja eren vora 225.000 el 1870. Entre aquests colons, volem mencionar la presència de grups provinents dels Països Catalans:

“En el cas d'Algèria, cal destacar la incorporació d'Orà als dominis catalanoaragonesos en temps de Ferran II (el 1509) i la permanència espanyola a la ciutat i el seu *hinterland* fins el 1791. El 1830, l'esquadra francesa que duu a terme la conquesta d'Alger estableix la base d'operacions a Menorca (Maó i es Castell). És l'inici de la intensa emigració menorquina cap a Alger i l'Oranesat en els primers moments de la colonització: en poc més d'una dècada, la illa va perdre una quarta part dels seus habitants, que van passar dels 38.883 de 1830 als 30.770 de 1845”.

A. Segura i Mas, “De la Setmana Tràgica a la descolonització del Sàhara”. A: *L'Islam i Catalunya* (1998, pàg. 325-326).

Lectures recomanades

Sobre la història i els aspectes generals de la colonització, vegeu l'excel·lent síntesi de:

Stora, B. (1991). *Histoire de l'Algérie coloniale 1830-1962*. París: La Découverte.

Per a l'anàlisi dels efectes del colonialisme francès a Algèria, encara resulta molt útil l'obra de:

Canestrari, C.; Colajanni, L.; Pazienti, M. (1983). *La colonizzazione del territorio: il modello francese. L'Algeria tra il 1830 e il 1962*. Milà: Franco Angeli Editore.

És coneguda l'ascendència maonesa d'Albert Camus, qui fa la descripció següent de la seva àvia:

“Dreta, ficada en un llarg vestit negre de profeta, ignorant i obstinada, almenys no havia conegut mai la resignació... Educada pels seus pares maonesos en una granja del Sahel, s'havia casat molt jove amb un altre maonès, esvelt i fràgil, els germans del qual ja eren instal·lats a Algèria d'ençà de 1848”.

A. Camus, *El primer home* (1997, pàg. 72).

Com a resultat de les expropiacions de terres, de la sequera, de les crisis de subsistències i de les epidèmies (còlera, tifus), l'estructura tradicional algeriana fou severament minada. D'altra banda, els colons volgueren aprofitar la caiguda de l'Imperi i la guerra francoprussiana per a implantar una administració totalment civil i, si calia, independitzar-se de França. Els algerians, però, temeren la intransigència dels colons, la qual consideraven més perniciosa que el règim militar de Napoleó III, qui havia promès una possible instauració d'un estat àrab a Algèria.

El 1871, **Muhammad al-Muqrani** proclamà la Guerra Santa contra els francesos i fou secundat per 800.000 homes (100.000 combatents), la tercera part dels musulmans d'Algèria. La fi de la Comuna de París i de la guerra franco-prussiana i també la proclamació del govern de Thiers permeteren reforçar les tropes presents a la colònia. Les accions militars de començament de 1872 posaren fi a la vida d'al-Muqrani i del seu germà, que el succeí, i acabaren la guerra. La repressió fou de nou molt dura i un milió d'hectàrees de terres passaren a mans dels colons francesos. Fou tan dura que hom no ho oblidà mai i, fins a la guerra d'Algèria (1954-1962), no es tornaren a produir revoltes importants. El cost humà de la pacificació francesa d'Algèria havia estat terrible: hom calcula que la població va passar d'uns tres milions d'habitants el 1830 a una mica més de dos milions el 1872. La mort violenta i l'exili foren les causes d'aquesta disminució. 🚫

El text següent ens il·lustra sobre les **conseqüències socials de la repressió francesa**:

“El cost de la guerra [en forma de reparacions de guerra i d'entrega de terres] per a la població revoltada fou de gairebé 65 milions de francs or (...) Algunes tribus trigaren vint anys a liquidar el deute. Per a la majoria fou la ruïna. La població vençuda, desposseïda, no ho perdonà mai”.

Ch.R. Ageron, *Histoire de l'Algérie contemporaine* (1983, pàg. 42) [traducció no literal].

A la dècada dels setanta, l'administració civil substitueix la militar i comença la colonització a gran escala del territori: ferrocarril, agricultura colonial destinada a l'exportació, urbanització del territori, etc. L'arribada de colons s'incrementa (el 1900 representaven el 15 per cent de la població total d'Algèria) i el creixement demogràfic es dispara, sobretot al voltant de les ciutats del litoral: entre el 1866 i el 1906, la regió d'Alger passa de 65 a 174 mil habitants, la d'Orà de 34 a 106 mil i la de Constantina de 35 a 54 mil.

En cent anys, la colonització transformà profundament l'organització precolonial d'Algèria i els seus habitants foren forçats a la sedentarització i a la proletarització. Mentre la població musulmana era abocada a la pràctica d'una agricultura de subsistències de base cerealícola, els colons europeus ocuparen les millors terres (tres milions d'hectàrees el 1930) on conreaven productes d'exportació: cítrics, cotó, dàtils i vinya.

L'arribada de la fil·loxera...

... a França el 1860 provocà un increment de la superfície dedicada a la vinya: 10.000 hectàrees el 1870, 91.000 el 1889, 180.000 el 1930 i 400.000 el 1935.

El desenvolupament de l'agricultura comercial comportà:

“La decadència del sector de l'agricultura de subsistències... A mitjan 1930, un colon explotava... de 100 a 120 hectàrees, mentre el *fellah* no superava les 12 hectàrees. Pel que fa a la cabana ramadera, n'hi ha prou d'indicar que el total d'ovins passà de 12 milions el 1860 a 6 milions el 1952”.

A. Segura i Mas, *El Magreb del colonialisme al islamisme* (1994, pàg. 108) [traducció no literal].

La metròpoli mai no invertí en el desenvolupament industrial de la colònia, excepte en la mineria i, en menor mesura, en les indústries relacionades amb les necessitats més immediates dels colons (el sector de la construcció i el de l'elaboració i comercialització dels productes destinats als mercats locals i a l'exportació).

Així, França garantí l'absència de competència i convertí Algèria en un mercat reservat a les exportacions industrials franceses. Encara el 1956 la zona del franc francès monopolitzava el 83% de les exportacions i el 86% de les importacions algerianes.

Els darrers anys de la colonització es caracteritzaren per un creixement molt ràpid de la **població urbana**, alimentat per l'emigració rural i pels trasllats forçats que duu a terme l'exèrcit francès per tal de deixar sense suport a l'Exèrcit d'Alliberament Nacional. Entre el 1954 i el 1960, la població de les ciutats augmentà el 67% a la regió d'Alger, el 63% a la de Constantina i el 48% a la d'Orà. L'increment de les ciutats no fou acompanyat, però, d'un creixement econòmic equivalent, la qual cosa provocà l'increment de l'atur i la misèria, la precarització de l'habitatge i la terciarització de l'economia. Tots aquests factors confluïren en el creixent distanciament entre els colons i la població musulmana.

La població urbana

Al final de la colonització, la població europea d'Algèria (un milió de persones) vivia a les ciutats més importants i representava el 10% de la població total del país. Això no obstant, absorbia gairebé les dues tercers parts dels productes de consum produïts o importats per Algèria.

2.1.2. El Marroc

Després de la guerra de 1860, les reparacions en metàl·lic exigides per Espanya i el procés de modernització impulsat pel soldà endeutaren el Marroc amb les potències europees, alhora que la contestació interna es feia cada cop més acusada. El control dels ingressos de les duanes serví d'aval per a nous crèdits i els estrangers començaren a intervenir activament en la vida política, econòmica i social del regne.

El 1904, França obtingué el monopoli de les duanes marroquines en canvi d'un nou crèdit. El 1906, la conferència d'Algesires reconegué determinats drets a Espanya i França i autoritzà la presència francoespanyola al regne. Un any més tard, la mort d'alguns europeus a Casablanca provocà la primera intervenció conjunta dels dos exèrcits a la ciutat i de l'exèrcit francès a Uxda (prop de la frontera amb Algèria). En els anys següents, començà l'explotació de les mines de ferro del Rif i l'exèrcit espanyol amplià el seu *hinterland* entorn de Ceuta i Melilla, coincidint amb la penetració de tropes franceses i espanyoles a l'interior del país. !

El 30 de març de 1912, la **convenció de Fes**, signada entre el soldà i el govern de la III República, instaurà el Protectorat de Marroc en què Espanya obtingué una petita franja perquè Londres no podia consentir que l'Estret quedés en mans franceses. París completà així el control de l'Àfrica nord-occidental afegint, ara, el Protectorat del Marroc a les colònies d'Algèria i Mauritània i al Protectorat de Tunísia.

La **convenció de Fes** acorda:

“Instituir un nou règim [al Marroc] que durà a terme les reformes administratives, judicials, escolars, econòmiques, financeres i militars que el govern francès consideri necessàries i útils [al·ludint a] la salvaguarda de la situació religiosa (...) i a l'organització d'un *ma-khzen* reformat”.

V. Morales Lezcano, *El colonialismo hispanofrancés en Marruecos (1898-1927)* (1976, pàg. 163) [traducció no literal].

L'explotació de les mines de ferro del Rif i la presència de l'exèrcit espanyol provocà l'oposició de les tribus de la regió que s'hi enfrontaren. Quan el govern espanyol cridà a files reservistes i reclutes, esclatà una revolta popular als carrers de Barcelona coneguda com la **Setmana Tràgica**:

“El 1909, els Beni Urriaguel i altres cabiles del Rif incrementen les accions contra les tropes i els interessos espanyols al Marroc. El 9 de juliol, un atac al ferrocarril miner de Melilla va provocar uns quants morts i les tropes enviades des de la plaça forta per fer front als rifenys van trobar més resistència de l'habitual i hom va témer una rebel·lió generalitzada: «Ocho mañana, grupos de moros acuchillaron a varios trabajadores vías férreas. Inmediatamente salí con fuerzas cañoneando enemigo y atacando, desalojándose sucesivamente tres alturas hasta Yebel Sidi Ahmed el Hach. Combate terminó a eso de las trece, quedándose en posiciones conquistadas. Hasta ahora se conocen bajas un oficial muerto y dos heridos y unos treinta tropas entre muertos y heridos» [Telegrama del general Marina, Gobernador Militar de Melilla y Plazas Menores de Africa (Chafarinas, Alhucemas y Peñón de Vélez), al ministro d'Estat sobre els fets del dia nou de juliol]. Els dies 18 i 20 de juliol, les posicions espanyoles són atacades pels rifenys i, els dies 23 i 27, tenen lloc els combats més durs en els contraforts del Gurugú que culminen en la tragèdia del Barranco del Lobo”.

“El govern decidí reforçar la presència militar amb l'enviament de més de 40.000 homes, molts d'ells reservistes casats i amb fills provinents del Principat. Era la fi de la *penetració pacífica* al Marroc i l'inici de la Setmana Tràgica a Barcelona, que és d'on sortien embarcades la major part de les tropes: el dia 13 ho havien fet els batallons de Mèrida i Barcelona i, el dia 15, els d'Estella, Alfons XII i Reus. La Setmana

Lectures recomanades

A pesar dels anys transcorreguts, segueix sent l'aproximació més viva i compromesa al Marroc colonial l'aportació de:

Julien, Ch.A. (1978). *Le Maroc face aux imperialismes*. París: Jeune Afrique.

Una obra de síntesi de gran utilitat i de lectura fàcil:

Miège, J.L. (1986). *Le Maroc*. París: Presses Universitaires de France.

Recepció del gran visir a un comitè diplomàtic francès.

Tràgica, que començà amb la vaga general del dilluns 26 de juliol, fou una revolta espontània i caòtica, que escapà al control dels líders i les organitzacions polítiques, barreja de l'antimilitarisme i de l'anticlericalisme, tradicionals en els ambients obrers i menestrals catalans, i de la radical oposició a deixar-se enviar fills, marits o pares a morir al Marroc”.

A. Segura i Mas, “De la Setmana Tràgica a la descolonització del Sàhara”. A: *L'Islam i Catalunya* (1998, pàg. 325).

El Protectorat instaurat per França al Marroc difereix, sensiblement, del de Tunísia i d'altres situacions colonials. Les causes cal cercar-les en el volum de població superior (uns cinc milions d'habitants cap al 1900), en la llarga tradició estatal que dotava el país d'una cohesió social legitimada pel Soldanat i, també, en la personalitat del primer resident general de França al Marroc, el general **Louis Hubert Gonzalve Lyautey**. Mercès a l'actitud de la monarquia (la qual mai no adoptà una postura claudicant envers les potències estrangeres) i a la personal concepció del Protectorat que tenia Lyautey, la seva gestió féu possible que el Marroc conservés —gairebé intactes— les institucions i l'administració pròpies del regne. A pesar de l'obligada col·laboració amb les autoritats colonials, el Marroc mantingué la competència i la capacitat legislatives per a bona part de les qüestions que afectaven els seus súbdits.

La primera missió de Lyautey consistí a pacificar el Protectorat, la qual cosa aconseguí en pocs mesos combinant les accions militars amb la sensibilitat i el respecte per les institucions marroquines i el Soldanat. El mandat de Lyautey (1912-1925) es caracteritzà per un respecte escrupolós a la **noció de Protectorat** que ell mateix havia definit:

“La concepció del protectorat és la d'un país que conserva les seves institucions, que es governa i s'administra ell mateix, amb els seus propis òrgans, sota el simple control d'una potència europea que el substitueix en la representació exterior, pren generalment l'administració del seu exèrcit i de les seves finances, i el dirigeix en el seu desenvolupament econòmic; el que domina i caracteritza aquesta concepció és la fórmula del control oposada a la fórmula de l'administració directa”.

Citat per M. Flory; B. Korany; R. Mantran; M. Camau; P. Agate, *Les régimes politiques arabes* (1991, pàg. 76) [traducció no literal].

Això no exclou que el resident general tingués molt clars els interessos francesos a la regió i que obrés en conseqüència per tal de consolidar la presència francesa al Marroc i mantenir-la el major temps possible.

Paradoxalment, la bona gestió de Lyautey es veié compromesa per un afer d'origen extern. Al nord del Marroc, l'exèrcit espanyol havia estat incapaç de fer front a la revolta d'**Abd el-Krim**, el qual infringí a les tropes del general Silvestre una derrota sense precedents en tota la història colonial. Després d'aquesta victòria, Abd el-Krim proclamà la **República del Rif** i estengué la rebel·lió a la zona francesa del Protectorat, iniciant-se una guerra a gran escala de la qual Lyautey fou la primera víctima. El 1925, París relevà Lyautey de la Residència General i encomanà el comandament de les tropes franceses al

Lectures recomanades

Deixant de banda l'abundant —i gairebé sempre inservible— bibliografia panegírica, elaborada per destacats militars i africanistes durant la Dictadura franquista, els autors espanyols que més rigurosament han tractat la qüestió són:

Morales Lezcano, V. (1976). *El colonialismo hispanofrancés en Marruecos (1898-1927)*. Madrid: Siglo XXI.

Morales Lezcano, V. (1986). *España y el Norte de África: el Protectorado en Marruecos (1912-56)*. Madrid: Universidad Nacional de Educación a Distancia.

Salas Larrazabal, R. (1992). *El Protectorado de España en Marruecos*. Madrid: Mapfre (El Magreb).

Lectura complementària

Referim una obra monumental i exhaustiva, indispensable per seguir amb detall el primer període del Protectorat i la figura carismàtica del primer resident general, el general Louis Lyautey:

Rivet, D. (1990). *Lyautey et l'institution du Protectorat français au Maroc, 1912-1925*. París: L'Harmattan.

En el moment de la colonització...

... Algèria, Tunísia i Líbia no eren independents, car formaven part de l'Imperi Otomà. En canvi, el Marroc havia servat la independència i gaudia d'una llarga tradició estatal i d'una dinastia que regnava des del segle XVII. Cal recordar que les primeres mencions a un regne de Marroc són del segle VIII i que fou el nucli dels imperis almoràvit i almohade.

mariscal **Philippe Pétain**. Poc després, el 1926, Abd el-Krim fou vençut, tot i que la resistència a la presència francesa es mantingué viva en les zones més inaccessibles del centre i el sud del país fins el 1934: el 1931 fou sotmès l'Atlas Mitjà; el 1932 fou ocupat el Tafilet; i, entre el 1933 i el 1934, es dugué a terme la pacificació de l'extrem sud del país. !

El desastre d'Annual

"El principal objectiu de Silvestre [general nomenat comandant general de Melilla el gener de 1920] al Rif és Alhucemas, centre neuràlgic del moviment rebel d'Abd el-Krim i els Beni Urriaguel. En poc més d'un any, les seves tropes controlen formalment prop d'una tercera part del territori de la comandància de Melilla. Són 25.700 homes —20.600 espanyols i 5.100 regulars marroquins— distribuïts en 144 guarnicions, entre destacaments, **blocaos** i petits forts, escampats per una àrea que penetra cent trenta quilòmetres a l'oest de Melilla i amb evidents problemes logístics i d'intendència. El juny-juliol de 1921, Silvestre estén les línies gairebé a cent cinquanta quilòmetres de Melilla, fins a Annual i Abarran, que es perd, amb moltes baixes, el mateix dia de la seva ocupació (1 de juny). A l'estiu de 1921, 12.000 homes amb 130 canons ocupaven les posicions més avançades i 8.000 més s'esglaonaven entre Melilla i els seus voltants. La resta eren de permís o constituïen una ficció estadística. El 17 de juliol, les tropes d'Abd el-Krim encerclen Igueriben i, després de quatre dies d'asedi, prenen la posició: només sobreviuen 12 homes d'un total de 271. El dia 21, els rifenys ataquen Annual, on Silvestre ha concentrat el gruix de les tropes. És l'inici del desastre més gran de tota la història colonial, que culminà en una desesperada fugida cap a Melilla, pautaada per dramàtics assetjaments i inevitables derrotes: Dar Drius capitulava el 23 de juliol; el Batel, el 27; Tistutin, el 29; Zeluan i Nador (a 15 quilòmetres de Melilla i 6 de l'Atalayón), el 2 d'agost i, Monte Arruit (a 35 quilòmetres de Melilla), on s'havia refugiat el general Navarro, el 9 d'agost. Per uns dies, la presència espanyola a la zona de Melilla quedà reduïda a les posicions de 1893. En total, segons l'Informe final de les Corts, 13.192 morts".

A. Segura i Mas, "De la Setmana Tràgica a la descolonització del Sàhara". A: *L'Islam i Catalunya* (1998, pàg. 326-327).

Després de la destitució de Lyautey, París intentà implantar un règim d'administració directa pressionat pels interessos dels colons francesos establerts al Marroc. Les fites més significatives del procés que s'obrí el 1925 poden resumir-se de manera breu: publicació del dahir berber i pena d'exili de tots aquells que s'hi oposessin políticament (1930); prohibició de qualsevol manifestació pública de caràcter polític (1935-1936); obligació dels musulmans de sol·licitar autorització prèvia per a celebrar reunions públiques o privades i restricció del dret d'associació i les publicacions en àrab (1945-1947); aplicació del dahir de cosobrerania i de cociutadania que desembocà en la destitució i l'exili del soldà **Muhammad V** (1953).

El dahir berber de 1930

L'administració colonial francesa intentà, en tot moment, trencar la cohesió de la societat colonitzada en detriment de l'autoritat del Soldà i de les seves institucions. El dahir de 1930 provava de sostreure una suposada regió siba berber a les disposicions del Makhzen. El dahir contraposava la població i el dret consuetudinari berber amb la població i el dret àrabs i transferia la població berber a la jurisdicció criminal francesa. Un jove i inexpert Muhammad V (Fes, 1909) donà, inicialment, consentiment a la publicació del dahir. En veure l'error comès, generà una profunda desconfiança envers la Residència General que el portà a escollir el camí de l'exili abans que signar el dahir de cosobrerania el 1953.

Lectures complementàries

Sobre Abd el-Krim i la guerra del Rif poden consultar-se:

Diversos autors. (1976). *Abd el-Krim et la république du Rif*. París: Maspéro.

Ayache, G. (1982). *Les origines de la Guerre du Rif*. Rabat: SMER.

Woolman, D.S. (1971). *Abd el-Krim y la Guerra del Rif*. Barcelona: Oikos-tau.

Lectura complementària

Pel seu caràcter compromès i crític, esmentem una obra publicada a París en els darrers anys del franquisme:

Martín, M. (1973). *El colonialismo español en Marruecos*. París: Ruedo Ibérico.

La provocació de 1930

L'arrogància de l'administració colonial francesa arribà a l'extrem de celebrar el centenari del desembarcament de Sidi Ferruc a Algèria, de convocar un congrés eucarístic a Cartago (Tunísia) i d'aprovar el dahir berber al Marroc.

El dahir del 16 de maig de 1930, atemptava directament contra els principis del Protectorat, abolia el poder jurisdiccional del Soldà sobre les tribus berbers i institucionalitzava l'antiga divisió entre Makhzen i Siba i, implícitament, oposava el "bon berber" a l'"àrab pervers". Tanmateix, el dahir serví per a cohesionar la resistència a la colonització i, pocs anys després, les accions de protesta del moviment nacionalista marroquí aconseguíen la derogació del dahir.

El dahir de cosobirania

Tal com havia succeït a Tunísia, la substitució del Protectorat per l'administració directa implicava atorgar plens drets als colons francesos i legitimar l'acció de l'administració colonial dotant-la de les mateixes atribucions i drets que les institucions del Makhzen. El juny de 1947, hom creà un consell mixt (musulmà i francès) de visirs i directors que s'havia de reunir mensualment per a estudiar els assumptes d'interès general, la qual cosa consagrava el principi de cosobirania i atemptava directament contra les clàusules del Protectorat. Poc després, Muhammad V es negà a signar el dahir que establia la cosoberania municipal, és a dir, la formació de consells mixtes on serien representats a parts iguals els colons francesos i la població musulmana. Les relacions entre la Residència General i el Soldà, que no ocultava les seves simpaties pel moviment nacionalista (en el discurs del Tron de 1947 havia demanat la independència) i que el 1952 es negava novament a signar el dahir, es feren cada cop més tibants i desembocaren en l'arrest, la destitució i l'exili del Soldà i de tota la seva família l'agost de 1953. La Residència General aconseguí, finalment, instaurar la cosobirania governativa i municipal al preu, però, d'accelerar el procés d'independència del Marroc.

Al Marroc, el règim de Protectorat impedí una espoliació de terres similar a la d'Algèria. Així i tot, moltes de les millors terres passaren als colons francesos (per expropiació o per venda), de tal manera que, el 1928, 2.800 colons posseïen 740.000 hectàrees (unes 260 per colon). Poc abans de la independència, el 1953, 6.000 propietaris francesos es distribuïen 1.100.000 (unes 180 hectàrees per propietari), mentre 1.200.000 fellahs es repartien 3.800.000 hectàrees (unes 3 hectàrees per fellah).

També aquí hom desenvolupà un sistema dual basat, d'una banda, en l'agricultura comercial (vinya, fruiters), mecanitzada, intensiva (regadiu, fertilitzants, mà d'obra assalariada) i destinada a l'exportació i, d'una altra, en l'agricultura de subsistència dels fellahs. L'increment de les terres de conreu (2 milions d'hectàrees el 1918, 5 milions en el moment de la descolonització), fruit de la pressió de l'agricultura comercial practicada pels colons, no millorà la situació dels fellahs, els quals seguiren abocats a un conreu cerealístic en retrocès: el 1918, ocupava el 93% del total de la superfície cultivada; el 1929, el 90% i el 1955-56, el 82%.

La societat marroquina...

... seguia sent eminentment rural en el moment de la independència (el sector primari concentrava el 60% de la població activa), però amb percentatges significatius de població ocupada en els sectors secundari i terciari. Tanmateix, la polarització entre colons i població musulmana era palesa. El 1954, els ingressos mitjans anuals d'un europeu ascendien a 590.000 francs i els d'un marroquí a 31.000 francs; d'altra banda, la meitat de la població rural era pobra.

Com arreu, el sistema dual implantat pel colonialisme provocà la pauperització de la població pagesa marroquina —la qual fou desposseïda de les millors terres— i una forta concentració de la propietat dels colons. Aquest fet, en lloc de pal·liar l'atur rural, contribuí a accelerar l'emigració cap a les ciutats, amb els consegüents problemes de superpoblació, precarietat de l'habitatge i desequilibris en la distribució humana.

El creixement industrial es relacionà amb les necessitats de consum i d'exportació dels colons (transformació i comercialització dels productes agrícoles: indústria farinera, destil·leries, conserves i tractament de les fruites i els llegums) i amb la riquesa pesquera (primer productor mundial de sardines en conserva) i minera del país (ferro, plom, zinc, manganès, hulla, gas natural, petroli i, sobretot, fosfats). L'explotació minera fou la que concentrà una major inversió estrangera (els principals inversors foren la *Banque de l'Union Parisienne-Mirabaud*, la *Banque de Paris et des Pays-Bas*, la *Banque Rothschild*, el grup belga de la *Asturienne des Mines* i el grup estadunidenc *Morgan*). Després de la Segona Guerra Mundial, assistim al desenvolupament de la indústria tèxtil, de la indústria química relacionada amb el tractament dels fosfats (l'explotació dels quals era monopoli de l'administració colonial) i d'una incipient indústria metal·lúrgica (fosa, mecànica general, fabricació de filferro).

Al bell mig del Magrib i de les colònies franceses, la situació geoestratègica del Marroc i la necessitat de donar sortida als minerals afavorí la construcció d'una important infraestructura de comunicacions. D'aquesta manera, el Marroc concentrava les dues terceres parts dels 43.000 kilòmetres de carreteres construïts a l'Àfrica del Nord, posseïa la millor i més extensa xarxa ferroviària i disposava d'un nombre considerable de ports atlàntics, incloent-hi el tercer port francès del moment, Casablanca (amb capacitat per a 900 vaixells el 1953).

Al mateix temps, però, el desenvolupament industrial fou pensat per a explotar al més ràpidament possible els recursos minerals, la qual cosa generà un desequilibri creixent de la balança comercial marroquina. La política econòmica dictada per París primava les exportacions de productes agrícoles i minerals (el 80% del valor total de les exportacions). D'altra banda, la meitat de les exportacions marroquines anaven a França i gairebé les dues terceres parts de les importacions al Marroc eren franceses. Després de la Segona Guerra Mundial, les exportacions de minerals superaren les exportacions de productes agrícoles.

2.1.3. Tunísia, Líbia, Mauritània i el Sàhara Occidental

El 1881, el **tractat del Bardo** establí el Protectorat de **Tunísia** posant la sobirania financera, diplomàtica i militar del país sota la tutela de París. La presència francesa provocà la insurrecció del Sahel (i de les ciutats de Sfax i Gabes), però l'esperada ajuda turca mai no arribà i la "pacificació colonial" del territori se saldà amb milers de morts, una emigració massiva (120.000 persones) cap a la veïna Tripolitània i la signatura de la **convenció de la Marsa** (1883), la qual autoritzava el govern francès a realitzar les reformes administratives, judicials i financeres que estimés convenientes. A pesar dels

acords, París impulsà una administració directa basada en el **principi de sobe­rania**, imposat el 1910, que contemplava una representació paritària de francesos i tunisencs en tots els òrgans de govern interior.

Com a la resta de països del Magrib, els francesos impulsaren el desenvolupament d'una agricultura comercial destinada a l'exportació (oli d'oliva, vi), basada en el repartiment de les millors terres als colons europeus (italians, francesos i maltesos) i en la mecanització. Cap al 1930, els propietaris europeus disposaven d'una mitjana de 250 hectàrees de terra per explotació, mentre els fellahs, condemnats a practicar una agricultura de subsistències de base cerealí­cola, havien de conformar-se amb 6 hectàrees de terra de la pitjor qualitat.

A partir de les dades (per bé que incompletes) sobre el **nombre de colons** i llurs **possessions fundiàries**, podem fer-nos una imatge prou aproximada del desequilibri creixent entre la població europea i la musulmana:

Any	Colons	Hectàrees
1906	129.000	—
1913	—	550.000
1921	156.000	—
1936	213.000	—
1939	—	750.000
1950	265.000	800.000
1956	—	850.000

Fonts: Gallissot, R. (1964). *L'économie de l'Afrique du Nord* (pàg. 41). París: Presses Universitaires de France; López García, B. (1989). *Política y movimientos sociales en el Magreb* (pàg. 7-9). Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas.

Encara unes poques dades més —complementàries de la taula anterior—, poden il·lustrar els efectes del colonialisme en el **percentatge de terres fèrtils** entre la població autòctona:

“En el moment de la independència, 4.000 propietaris europeus disposaven de 850.000 hectàrees de terra de la millor qualitat, és a dir, la cinquena part del total de terres conreades, mentre que 480.000 famílies tunisenques havien de conformar-se amb 3.000.000 d'hectàrees de qualitat inferior”.

A. Segura i Mas, *El Magreb del colonialismo al islamismo* (1994, pàg.114) [traducció no literal].

França no afavorí el desenvolupament industrial de Tunísia, tret dels equi­paments portuaris i ferroviaris destinats a donar sortida a les riqueses mi­nerals del país (ferro, zinc, plom i fosfats, dels quals era el quart productor mundial) i d'aquelles indústries bàsiques per a la indústria francesa que es­taven sota el control dels grans grups financers de la metròpoli. Tunísia era un mercat reservat i la zona del franc francès monopolitzava el 62% de les exportacions i el 67% de les importacions de la colònia.

En els darrers anys de la colonització, el sector terciari (administració colonial i policia) creixé considerablement, mentre la misèria empenyia els fellahs cap a les ciutats, on aparegué el problema de la superpoblació urbana amb les seqüeles habituals: atur, subocupació, barraquisme, marginació, fam, etc. D'altra banda, la distribució dels ingressos dóna compte de la forta polarització entre europeus i musulmans i, dins la població tunisenca, entre pagesos i ciutadans i entre obrers (el 56% de la població urbana) i grups benestants (l'1%).

Líbia fou la torna italiana a l'acord entre França i la Gran Bretanya per a repartir-se el nord d'Àfrica: Roma volia fer de Líbia una zona d'assentament per a l'emigració italiana meridional. L'octubre de 1911, l'exèrcit italià desembarcà a Tarabulus al-Ghard (Trípoli) i a Bengasi, capitals otomanes de les províncies de la Tripolitània i la Cirenaica. Després d'un breu contenciós amb Istanbul (ofensives militars italianes a la Mediterrània oriental: Beirut, Rodas, forts dels Dardanels), el soldà turc Mehmet V reconegué pel **tractat de Lausana** les aspiracions italianes sobre Líbia. Tanmateix, l'ocupació no fou fàcil perquè la confraria Sanusi —que ja havia combatut la presència turca— s'oposà als invasors, els quals només dominaven algunes ciutats del litoral el 1915. Finalment, el 1917, s'arribà a un compromís: Itàlia mantenia la representació internacional de la Cirenaica, però reconeixia als sanusi l'administració de la regió, mentre a Misrata hom proclamà la República de la Tripolitània (1918). El 1919, es promulga l'**Statuto**, d'aplicació a la Tripolitània i la Cirenaica, el qual és, sens dubte, més avançat i modern que qualsevol altre estatut colonial de l'època. Un any més tard, **Muhammad Idriss**, rebut a Roma com a Emir sanusi, ocupà el govern de la República de Misrata.

L'Statuto de 1919

"[Hom] concedeix la doble nacionalitat líbia i italiana a tots els autòctons (amb garanties de mantenir l'estatut personal), les llibertats essencials i la instrucció primària obligatòria, l'elecció d'un parlament local a raó d'un diputat per cada 20.000 habitants, el dret a vot a tots els naturals musulmans i jueus de sexe masculí i majors de vint-i-cinc anys [que compartiran col·legi electoral amb els italians que portin tres anys de residència]. Les prerrogatives (executives i legislatives) d'aquest parlament inclouen la votació d'impostos".

J. Bessi, *La Libye contemporaine* (1986, pàg. 36) [traducció no literal].

El 1922, l'arribada del general Volpi i del feixisme a Itàlia capgirà la situació. L'Statuto (legalment abolit el 1927) quedà en suspens i l'exèrcit italià ocupà Misrata. L'emir Muhammad Idriss es refugià a Egipte i, en nom seu, **Omar el-Mokhtar** encapçalà la revolta sanusi. Llavors, els italians dugueren a terme una "pacificació" particularment violenta (desarmament i racionament dels queviures de les tribus, deportació dels sanusis i confiscació de llurs béns). Entre el 1923 i el 1925, s'ocupà la Tripolitània; el 1931, Omar el-Mokhtar, que voltava els vuitanta anys d'edat, fou executat públicament a la força i el mateix any Fezzan fou conquerida; el 1932, finalment, cessà la resistència a la Cirenaica.

Libis detinguts pels soldats italians durant l'ocupació de Líbia.

La brutalitat de la pacificació i les facilitats que l'Estat oferia a la inversió privada no aconseguiren, però, realitzar el somni feixista de bastir una colònia de població a Líbia. A diferència del que succeïa al Petit Magrib, a Líbia el clima i l'escassetat de bones terres de conreu retragueren la immigració. El 1940, el total de població italiana ascendia a 120.000 persones —concentrades a Trípoli i Bengasi—, de les quals només 42.000 eren colons; la resta eren soldats.

El **complex mauritanosaharià** (regió natural de les grans tribus nòmades del Sàhara Occidental i lloc de pas tradicional de les caravanes que travessaven el desert a la recerca d'or, esclaus i plomes d'estruç) fou repartit entre Espanya i França a començament del segle xx (1900). D'una banda, els viatges d'Emilio Bonelli i l'establiment (1884) de tres factories a Río de Oro (Villa Cisneros), Badía o Angra de Cintra (Puerto Badía) i Cabo Blanco (Medina Gatell) donaren els arguments necessaris a Madrid per a consolidar la presència espanyola al Sàhara Occidental. De l'altra, el 1894, l'exèrcit francès havia ocupat la mítica Tomboctou (a l'actual Mali) i, des de Sant Lluís de Senegal, controlava les rutes del sud de Mauritània. Tanmateix, la pobresa del terreny, la duresa del clima i la manca d'objectius geoestratègics alentiren l'ocupació. Les primeres autoritats colonials de la zona, Francisco Bens (1903-1925) al **Sàhara Occidental** i Xavier Coppolani (1900-1905) a **Mauritània** no passaren d'organitzar expedicions exploratòries (el 1920, Bens completava el reconeixement de tot el litoral) i d'establir aliances amb els caps de tribu locals.

L'ocupació militar francesa de Mauritània començà el 1905, però la manca d'efectius militars i la resistència de les tribus del desert ajornaren l'ocupació definitiva de tot el territori fins el 1934. Aquest és també l'any que l'exèrcit espanyol arribà a Smara, la ciutat santa dels nòmades del Sàhara Occidental, fundada pel xeic Ma el-Ainin, el qual havia denunciat la presència francesa al Marroc i Mauritània el 1910 i encapçalat una revolta que durà fins el 1913. Després de la Segona Guerra Mundial, hom inicià l'explotació dels pocs recursos minerals (ferro a Mauritània i, des del 1960, fosfats al Sàhara Occidental) i de la pesca a gran escala. A pesar de la seva escassa població, el complex mauritanosaharià mai no passà de la colonització militar, atesa la manca d'allicients per a fomentar la immigració de colons. ❗

El 1960, en el context de la descolonització de l'Àfrica Occidental francesa, Mauritània accedí a la independència sense haver desenvolupat cap procés d'alliberament i de lluita contra el colonialisme similar als del Petit Magrib o al de Líbia. La Dictadura franquista, insensible a les peticions de les Nacions Unides, mantingué la presència espanyola al Sàhara Occidental fins a la mort del dictador el 1975 per

cedir l'administració del territori al Marroc i Mauritània traint, d'aquesta manera, les aspiracions legítimes de la població autòctona. En aplicació dels acords de l'ONU, el Front Polisario (Front Popular d'Alliberament de Saguia el Hamra i Río de Oro, creat el 1973), representant del poble sahrauí, demanava la realització d'un referèndum d'autodeterminació.

2.2. Els mandats europeus al Pròxim Orient

La ingerència d'Europa en la política del Pròxim Orient comença amb la intervenció britànica a Egipte (1882). Després, els acords Sykes-Picot (1916) i el tractat de Sèvres (1920) determinaran les zones d'influència de les dues grans potències: la Gran Bretanya rebrà l'Iraq, Transjordània i Palestina, i França, Síria i el Líban.

2.2.1. Els mandats britànics

La província otomana de l'Iraq fou ocupada per tropes britàniques en el decurs de la Primera Guerra Mundial i el 1920, en compliment del tractat de Sèvres, passà sota mandat britànic. Un any més tard, Londres instaurà una monarquia tutelada en la persona del rei **Faisal** (fill d'**Hussein**, l'emir haiximita de la Meca), que havia estat expulsat pels francesos de Síria. A la veïna Anatòlia, la reacció nacionalista de Mustafà Kemal havia posat fi al somni del Kurdistan i el **tractat de Lausana** (1924) ampliava el mandat britànic amb la regió kurda de Mossul, la qual era incorporada a l'Iraq el 1925. El descobriment de jaciments de petroli a Mossul i Kirkuk esvai qualsevol possibilitat d'autonomia kurda i afavorí la creació (1929) de l'Iraq Petroleum Company (IPC). La presència britànica provocà alguns focus de resistència i, especialment, l'oposició dels ulemes xiïtes de la regió de Bàssora, al sud del país. Al nord, la primera revolta kurda fou sufocada per la Royal Air Force, la qual bombardejà Sulaimaniya el 1930.

L'emir Hussein...

..., trenta-vuitè descendent del Profeta i Guardià dels Llocs Sants de l'islam, decretà la revolta àrab contra els turcs el 1915. Acabada la guerra, els seus fills esdevingueren reis: Faisal (destronat de Síria pels francesos) ho fou de l'Iraq el 1921; Abdullah regnà a la Transjordània des del 1923; i Alí fou rei d'Al-Hijaz (Aràbia) fins que, el 1924-25, Abd al-Aziz III ibn Sa'ud expulsà els haiximites de les ciutats santes de Medina i la Meca.

En aquest context, Londres decidí posar fi al mandat en condicions favorables: el tractat angloiraquí de 1930 autoritzava l'IPC a explotar el subsòl del país i concedia als anglesos tota una sèrie d'avantatges polítics i econòmics. El 1932, l'Iraq accedí a la independència de la mà de Londres que conservà una forta tutela sobre el nou país (manteniment de bases militars, llibertat de trànsit per a les tropes, influència en les decisions de la monarquia) i "nomenà" un primer ministre, **Nouri As-Said**, antic company de Lawrence d'Aràbia i fidel representant dels interessos britànics.

Transjordània era la regió que separava Palestina de l'Àrabia Saudita. Els britànics l'ocuparen i la segregaren de la província otomana de Síria el 1917. El 1923 crearen un emirat que cediren a **Abdullah I**, germà de Faisal. Abdullah havia comandat un exèrcit de beduïns i nacionalistes sirians que volien restaurar Faisal en el tron de Damasc però, derrotat a l'Àrabia per les tropes d'Ibn Sa'ud, es beneficià de la propaganda prohaiximita que es respirava a Amman. Sorgí així un nou Estat —totalment artificial— que impedia la projecció de la Gran Síria cap al sud i confinava la presència francesa a les regions situades al nord del paral·lel 33 (els actuals Líban i Síria).

El nom del nou Estat, la Transjordània (“Terra de més enllà del Jordà”), recuperava la denominació cristiana d'època croada, quan era considerada una mena d'apèndix de Palestina o de Terra Santa. Les fronteres traçades resultants foren totalment artificials i arbitràries. Al nord, els traços rectilinis dels acords Sykes-Picot amputaven el sud de la província de Síria a Damasc, tot impedit que els dominis d'Ibn Sa'ud limitessin amb Síria (i Damasc). A més, per mitjà d'un gran braç desèrtic que s'endinsa cap a l'est, unien els mandats britànics d'Iraq i la Transjordània. Al sud, el rei Alí, **xerif** de la Meca, féu donació al seu germà Abdullah del nus ferroviari de Ma'an i del port d'Aqaba poques setmanes abans d'ésser expulsat del seu tron per Ibn Sa'ud. A l'oest, el Jordà fou la frontera escollida inicialment per a separar el futur Estat d'Israel i la Palestina dels mandats àrabs orientals.

Com calia esperar, el caràcter artificial del traçat de les fronteres ha estat objecte d'interminables discussions i rectificacions amb els països veïns. El regne de Jordània, sorgit d'un cúmul de circumstàncies:

“[fou un dels darrers] avatars colonials en el conjunt de la Gran Síria. La seva creació, precària i sense fonaments històrics, condicionarà la formació del nou Estat (...) en la definició de les seves fronteres, en la composició de la seva col·lectivitat humana i en l'estabilitat del poder”.

P. Agate, “Le Croissant fertile” (1991, pàg. 338) [traducció no literal].

La creixent contestació del nou emirat portà, el 1928, a la formació d'un Protectorat, que fou la base de la Legió Àrab, dirigida pel general anglès John Bagot Glubb, més conegut per Glubb Baixà. Des d'aquell moment, Transjordània es convertí en el centre de la defensa dels interessos britànics a la regió, i la Legió Àrab en la seva força ofensiva més destacada. Finalment, l'any de la coronació d'Abdullah I com a rei (1946), Transjordània esdevingué un país independent. La Legió Àrab romangué al servei del nou monarca i dels interessos del nou país.

El 1917, els britànics conqueriren Jerusalem i, un any després, tingué lloc l'ofensiva aliada (britànica i francesa) d'ocupació del litoral de **Palestina**. En acabar la guerra, les tropes britàniques romangueren a Palestina que, el 1922,

passà a ser mandat britànic per decisió de la Societat de Nacions. Sota la protecció britànica (que afavoria la immigració), els colons jueus continuaren llur política d'adquisició de terres. Aquesta política, ja iniciada a mitjan segle XIX (les primeres compres són de 1869), rebé el decidit impuls del baró de Rothschild, el qual, des de 1882 (instal·lació de la primera colònia agrícola de Palestina, prop de Jaffa) fins a 1914, invertí uns cinc milions de dòlars en disset colònies jueves.

Durant la primera meitat del segle XX, el territori palestí rebé una forta migració jueva que alterà la proporció entre les diferents religions de la **població de Palestina**, fins llavors aclaparadorament favorable als musulmans:

Any	Musulmans	Cristians	Jueus	Altres	Total
1914	580.000	60.000	85.000	5.000	730.000
1918	515.000	60.000	60.000	5.000	640.000
1922	486.177	71.464	83.790	7.167	649.048
1931	693.147	88.907	174.606	10.101	966.761
1941	906.551	125.413	474.102	12.881	1.518.947
1948	—	—	717.000	—	—

Fonts: A. Ait-Chaalal; Cl. Roosens; B. Khader; T. de Wilde d'Estmael, *Conflicts et processus de paix au Proche-Orient* (1996, pàg. 24, 40); *Israël et Palestine, un destin partagé 1897-1997* (1997, pàg. 11).

A mesura que s'incrementà el nombre d'immigrants i de colònies jueves, els conflictes amb la comunitat àrab foren cada cop més freqüents. Es produïren violents enfrontaments amb morts a Jaffa (1921) i a Jerusalem i altres punts de Palestina (1929); durant aquest darrer any els britànics hagueren de fer fora de Palestina diverses tribus àrabs vingudes de la Transjordània. Entre els mesos d'abril i octubre de 1936, els palestins organitzaren revoltes i fins i tot una vaga general per a demanar la fi de la immigració jueva (un any abans Alemanya havia promulgat les lleis antijueves ordenant la pèrdua de la ciutadania alemanya dels jueus i també la prohibició dels matrimonis i de les relacions sexuals mixtes). El 1937, la violència dels enfrontaments obligà Londres a reforçar amb noves forces les tropes destinades a Palestina.

La tensió arribà a tal extrem que Londres provà de restringir la immigració: el 1939, hom limità l'arribada d'immigrants a 75.000 en els pròxims cinc anys; un any després, es repetiren les mesures, insuficients per a aturar el flux migratori. Aquestes mesures contribuïren, però, a exacerbar les actituds dels sionistes més radicals en uns moments en què els jueus eren especialment perseguits a Europa. En aquest sentit, l'**Irgoun** (organització paramilitar jueva) començà una campanya d'atemptats antibritànics el 1939. L'any següent, **Abraham Stern** fundà la milícia que porta el seu nom; el 1942, Stern fou abatut a trets per la policia britànica de Tel Aviv.

Amb la fi de la Segona Guerra Mundial, el descobriment de l'horror de l'Holocaust i la necessitat de donar sortida als milers de desplaçats i refugiats incrementaren novament la immigració jueva, la qual fou objecte de noves mesures restrictives el 1945 i el 1946. D'altra banda, es reproduïren els enfrontaments violents entre àrabs i jueus i, al mateix temps, s'intensificaren els atemptats dels paramilitars sionistes, cada vegada més espectaculars: el juliol de 1946, l'Irgoun de **Menahem Begin** atemptava contra l'Hotel Rei David, seu de les forces britàniques, fet que causà 91 morts. Aquest any finalitzà amb la vaga general contra la presència britànica organitzada pel Consell General jueu.

El 1947, la situació havia esdevingut insostenible per a Londres, que posà la qüestió de Palestina en mans de l'ONU. Mentrestant, les dues comunitats s'enfrontaven violentament i el Consell de la Lliga dels Estats Àrabs decidia apostar legions de voluntaris àrabs a les fronteres de Palestina. Paral·lelament, l'opinió pública internacional es commogué per l'episodi de l'**Exodus**. El 29 de novembre de 1947, l'Assemblea General de Nacions Unides, amb 33 vots a favor, 13 vots en contra i 10 abstencions, aprovà un **Pla de partició de Palestina**. La **resolució 181**, que obtingué el vot favorable dels països europeus i dels EUA i l'URSS, l'abstenció de Gran Bretanya i la Xina i l'oposició dels països musulmans i de l'Índia, preveia la creació de dos Estats, un de jueu i un d'àrab (ambdós dividits en tres unitats físiques) i l'establiment d'un règim internacional per a Jerusalem.

Extracte del Pla de partició de Nacions Unides (resolució 181)

Primera part

Constitució i govern futurs de Palestina

A. Fi del mandat, partició i independència.

1. El mandat de Palestina finalitzarà al més aviat possible i, en tot cas, abans de l'1 d'agost de 1948 com a molt tard.

Capítol Primer. Llocs sants, edificis i emplaçaments religiosos

1) No s'atemptarà contra els drets existents que concerneixin els llocs sants, edificis o emplaçaments religiosos.

2) Pel que fa als llocs sants, hom garantirà, conforme als drets existents, la llibertat d'accés, de visita i de trànsit a tots els residents o ciutadans d'un o altre Estat i de la ciutat de Jerusalem i també als estrangers, sense distinció de nacionalitat...

1. Les forces armades de la potència mandatària sortiran progressivament de Palestina; la sortida es farà al més aviat possible i, en qualsevol cas, abans de l'1 d'agost de 1948 com a molt tard.

La potència mandatària farà tot el que estigui al seu abast per assegurar (en una data pròxima i, en qualsevol cas, l'1 de febrer de 1948 com a molt tard) l'evacuació d'una zona situada en el territori de l'Estat jueu i que posseeixi un port marítim i suficient terreny interior per a proporcionar les facilitats necessàries amb vistes a una immigració important.

2. Els Estats independents àrab i jueu i també el règim internacional particular previst per a la ciutat de Jerusalem [...], començaran a existir a Palestina dos mesos després que hagi acabat la sortida de les forces armades de la potència mandatària i, en tot cas, l'1 d'octubre de 1948 com a molt tard.

Exodus 1947

Amb aquest nom fou batejat el vaixell (comprat pel Mossad a la marina nord-americana) que embarcà a Sète (Provença) uns 4.500 refugiats provinents de camps de concentració alemanys amb rumb a Palestina. La marina britànica l'escortà per la Mediterrània per prendre'l finalment a l'assalt i obligar els refugiats a tornar a Alemanya. L'afer deteriorà la imatge del mandat britànic davant l'opinió pública internacional.

Resolució 181

Països que votaren a favor: Austràlia, Bèlgica, Bielorússia, Bolívia, el Brasil, el Canadà, Costa Rica, Dinamarca, Equador, Estats Units, les Filipines, França, Guatemala, Haití, Islàndia, Libèria, Luxemburg, Nicaragua, Noruega, Nova Zelanda, Panamà, Paraguai, Perú, Països Baixos, Polònia, República Dominicana, Suècia, Txecoslovàquia, Ucraïna, Unió sud-africana, URSS, Uruguai, Veneçuela.

Països que votaren en contra: l'Afganistan, l'Àrabia Saudita, Cuba, Egipte, Grècia, el Iemen, l'Índia, l'Iran, l'Iraq, el Líban, Pakistan, Síria, Turquia.

Països que s'abstingueren: Argentina, Colòmbia, Etiòpia, la Gran Bretanya, Honduras, Iugoslàvia, Mèxic, Salvador, Xile, Xina.

Tercera part

A. Règim especial de la ciutat de Jerusalem

La ciutat de Jerusalem es constituirà en *corpus separatum* sota un règim internacional especial i serà administrada per les Nacions Unides. El consell de tutela serà designat per assegurar, en nom de l'Organització de les Nacions Unides, les funcions de l'autoritat encarregada de l'administració.

Fonts: A. Duret, *Oriente Medio, crisis y desafíos* (1995, pàg. 41-42); *Israël et Palestine, un destin partagé 1897-1997* (1997, pàg. 18) [traducció no literal].

El Pla de partició de Nacions Unides no apaivagà els enfrontaments entre les dues comunitats, ans al contrari, la situació es féu més tensa (vaga general dels àrabs de Palestina el desembre de 1947) i s'internacionalitzà. Set països àrabs reunits al Caire decidiren donar suport als àrabs de Palestina, i el Consell de la Lliga Àrab nomenà el general iraquíà Safwat comandant en cap de l'exèrcit d'alliberament de Palestina. Contemporàniament, Fauzi el-Kaokdji comandava els voluntaris del nord i Abd el-Kader el-Husseini (antic militant antisionista i simpatitzant de l'Alemanya nazi) els de la regió de Jerusalem. El març de 1948, els combats entre jueus i àrabs s'intensificaren amb el resultat de més de 500 morts. Abd el-Kader morí en els combats que es produïren el mes d'abril a la vila de Kastel, la qual dóna accés a l'entrada occidental de Jerusalem. Poc després, les milícies Stern i Irgoun provocaren massacres de civils palestins a les viles de Deir Yassine (254 morts) i de Nasir ed Der al mateix temps que les forces jueves ocupaven Haifa.

Pla de l'ONU per a la partició de Palestina, 1947

Font: Ch. Enderlin. *Paix ou guerres. Les secrets des négociations israélo-arabes 1917-1997* (1997, pàg. 16).

Finalment, el 14 de maig de 1948, el Consell nacional jueu proclamà a Tel Aviv la independència de l'Estat d'Israel, reconegut per Washington l'endemà i per Moscou dos dies després. La població jueva de Palestina (estimada en unes 717.000 persones) començava la seva nova vida enfrontant-se a la primera guerra araboisraeliana.

2.2.2. Els mandats francesos

En acabar la Primera Guerra Mundial, la Societat de Nacions concedí a França, segons les disposicions del tractat de Sèvres, els mandats de **Síria** i el **Líban**. Es consumava així la traïció al somni àrab de bastir un Estat àrab independent amb capital a Damasc, que, durant el Califat omeia, havia estat el centre d'un imperi que s'estenia per tota la Mediterrània. De res no serví el nomenament de Faisal, conqueridor de Damasc (1918), com a rei de la **Gran Síria** (Transjordània, l'Iraq, el Líban i Síria) el 1920. Faisal fou expulsat de la capital en arribar els francesos i instaurar el mandat de Síria aquell mateix any.

La consolidació d'un mandat del Líban (on els francesos es recolzaven en els cristians maronites i en alguns drusos per a vèncer la resistència a la colonització) deixà Síria sense sortida al mar. A més, el país fou dividit en quatre "miniestats" (Damasc, Alep, el Gabal drus i l'estat alauita de Latakia). La reunificació definitiva no es produí fins al 1936, però, tres anys més tard, França cedí a Turquia la regió d'Iskenderun, que recull les aigües que provenen de la serralada del Taure, de la qual Damasc encara avui reclama la restitució. Finalment, el 1932, la creació del regne d'Aràbia Saudita acabà d'anorrear tota esperança de refer la Gran Síria. 🚫

La presència francesa a Síria i el Líban fou contestada des dels seus inicis i la derrota francesa a mans de l'Alemanya nazi (1940) no féu sinó donar ales als moviments nacionalistes (vagues, manifestacions, revoltes). El 1941, el govern col·laboracionista de Vichy es veié obligat a fer algunes concessions importants que resultaren en la reinstauració d'un govern siri i libanès moderats i d'un Parlament consultiu. Tanmateix, la ingerència alemanya (que des dels mandats francesos donava suport als nacionalistes iraquians) provocà una intervenció angloaustraliana, en la què participà una divisió de l'Exèrcit de la França lliure del general De Gaulle, que derrotà les tropes de Vichy.

Londres seguia, però, oposant-se al manteniment dels mandats francesos, la qual cosa obligà al govern de la França lliure a concedir la independència formal a Síria i al Líban el 1943 (prèviament s'havien celebrat unes eleccions que foren guanyades pels candidats nacionalistes). Això no obstant, París deixà tropes destacades a Síria, on Londres també mantenia un contingent de tropes. El 1945, es produïren greus enfrontaments entre la població musulmana i la policia francesa i l'exèrcit francès bombardejà Damasc, fet que causà un gran nombre de víctimes. L'agressió fou denunciada al Consell de Seguretat de l'ONU i provocà un ultimàtum de Londres. El 1946, les tropes franceses i britàniques abandonaven simultàniament i definitivament Síria.

També el 1946 les darreres tropes franceses abandonaren definitivament el Líban. Tres anys abans, un "govern de resistència" havia signat el **Pacte Nacional** entre cristians i musulmans, en virtut del qual el poder era distribuït segons la composició de la població i satisfieia així els interessos de les burgesies de les dues grans comunitats maronita i sunnita. El pacte rememorava la **reunió d'Antèlies** (8 de juny de 1840), en la qual els caps de les principals comunitats que participaven en la revolta libanesa contra Istanbul es juraren fidelitat i redactaren una proclamació política. Podem dir, doncs, que la base del sistema polític comunitari del Líban modern fou establerta a Antèlies i ratificada pel Pacte Nacional de 1943. 🚫

La població del Líban

Segons el cens de 1932, al Líban hi vivien 785.000 persones, de les quals el 51,2% era cristià i el 48,8% musulmà. El primer grup incloïa maronites (el 28,8% de la població), grecs ortodoxos (el 9,7%), grecs catòlics (el 5,9%) i altres minories cristianes (el 6,8%); el segon grup constava de sunnites (el 22,4%), xiïtes (el 19,6%) i drusos (el 6,8%).

2.3. La península Aràbiga

La península Aràbiga constitueix un cas a part en la història dels països islàmics, car la seva particular geografia condiona l'administració del territori i dels seus habitants. L'Imperi Otomà tan sols aconseguí un domini efectiu del litoral i d'unes poques ciutats de l'interior.

Malgrat tot, els beneficis estratègics de la zona no escaparen a l'atenció de la incipient política colonialista britànica. Des del segle XVIII, la Gran Bretanya cercà el **control de les rutes marítimes** i obtingué certes concessions comercials a l'Oman (1798) i Bahrain (1820) en canvi de protecció militar. El 1839, els britànics aconseguiren del Soldà la concessió del Protectorat d'Aden (el futur Iemen del Sud), el qual controlava l'accés la mar Roja.

S'iniciava així un període d'intervencionisme britànic en la península Aràbiga, que tingué el seu punt àlgid durant la Primera Guerra Mundial. Londres instrumentalitzà l'emir **Hussein**, emir haiximita de la Meca, per tal de crear un nou front a la reraguarda de l'Imperi Otomà: el 1915, el carismàtic Lawrence d'Aràbia i l'alt comissari britànic a el Caire, Sir Mac Mahon, prometeren l'establiment d'una entitat àrab independent al Pròxim Orient en canvi de la revolta contra Istanbul. L'estratègia funcionà i les tropes àrabs, dirigides per Lawrence i Faisal, foren claus en la conquesta britànica de Bagdad (1917) i Damasc (1918). A la fi de la guerra, el Iemen del Nord assolí la independència i es constituí en Imam (1918). Poc després, l'aplicació del tractat de Sèvres esborrava les esperances d'unificar el Pròxim Orient en un sol regne musulmà. ❗

Alí, fill de Hussein i **xerif** de la Meca i d'al-Hijaz (Aràbia), ocupà llavors un tron que semblava destinat a enfortir el poder haiximita a la península Aràbiga. Això no obstant, el seu regnat fou problemàtic i curt i, entre el 1924 i el 1925, hagué de combatre **Abd al-Aziz III ibn Sa'ud**, imam dels wahhabites, qui finalment el derrotà i expulsà els haiximites de les ciutats santes de Medina i la Meca. El 1927, Abd al-Aziz es proclamà rei d'al-Hijaz i de Nagd i Dependències i establí així el primer regne wahhabita d'Aràbia, ràpidament reconegut per la URSS, França i la Gran Bretanya, la qual devia una compensació a l'esforç àrab durant la Primera Guerra Mundial. El 1932, l'Estat prengué el nom d'Aràbia Saudita.

3. Les independències i el llegat colonial al món àrab

En la primera meitat del segle xx, el món àrab hagué de suportar el dirigisme econòmic de les metròpolis. Aquest fet, unit a la dominació política (cada vegada més fèrria), motivà l'augment d'un sentiment nacionalista mai oblidat que dugué els països musulmans a lluitar per llur independència.

3.1. La Segona Guerra Mundial i l'emancipació dels països àrabs

Els primers països àrabs a assolir la independència foren, en el període d'entreguerres, el Iemen del Nord (1918), Egipte i l'Aràbia Saudita (1922) i l'Iraq (1932). Per a la resta de països àrabs el desenvolupament de la Segona Guerra Mundial fou decisiu per a assolir-la.

D'una banda, el conflicte bèl·lic propicià —per raons polítiques i estratègiques— la independència dels països del **Pròxim Orient**, els quals l'assoliren en el decurs de la guerra (Líban) o immediatament després (Jordània i Síria). De l'altra, l'afavoriren també el desembarcament alià a l'Àfrica del Nord (1942) i la posició favorable dels Estats Units i de la URSS (també de les Nacions Unides, tal com estableix la seva Carta fundacional del 1945) a l'emancipació dels pobles colonitzats.

A més, la participació de milers de magribins en l'alliberament d'Europa donà projecció i legitimitat als moviments nacionalistes dels països del **Magrib**, els quals impulsaren manifestos i moviments de masses per tal d'assolir la llibertat: **Manifest del Poble Algerià** (31 de març de 1943); **Manifest del Partit Istiqlal** (11 de gener de 1944) i **Manifest del Poble Tunisenc** (22 de febrer de 1945). Tots els països magribins obtingueren la independència entre 1951 (Líbia) i 1962 (Algèria).

A la **península Aràbiga**, la manca de moviments nacionalistes forts, la poca densitat de població i els interessos geoestratègics (guerra freda) i petroliers ajornaren les independències fins el 1961 (Kuwait), 1967 (el Iemen del Sud) i 1971 (Bahrain, l'Oman, Qatar i la Unió dels Emirats Àrabs).

En suma, amb les excepcions de les illes Comores, Djibuti, Palestina i el Sàhara Occidental, a començament de la dècada dels setanta, s'havia completat el procés de descolonització del món àrab: havien passat cinquanta-tres anys des de la independència del Iemen del Nord i cent quaranta-u des del desembarcament francès de Sidi Ferruc. Les inde-

pendències magribines, precisament, foren les més complexes i, en el cas d'Algèria, dramàtiques.

En la taula següent, podem observar, esglaonadament, el canvi en el mapa polític mitjançant la consecució de la independència dels països islàmics.

País	Any d'independència
Iemen del Nord	1918
Egipte	1922
Aràbia Saudita	1932
Iraq	1932
Líban	1943
Jordània	1946
Síria	1946
Israel	1948
Líbia	1951
Marroc	1951
Sudan	1956
Tunísia	1956
Mauritània	1960
Somàlia	1960
Kuwait	1961
Algèria	1962
Iemen del Sud	1967
Bahrain	1971
Oman	1971
Qatar	1971
Unió dels Emirats Àrabs	1971
[Sàhara Occidental] ^a	1975
Illes Comores	1976
Djibuti	1977
Autoritat Nacional Palestina (Cisjordània i Gaza)	1993

^a El 1975, Espanya, el Marroc i Mauritània signaren els acords Tripartits de Madrid, que fixaven la sortida d'Espanya (febrer de 1976) i cedien l'administració de l'excolònia als dos països magrebins. La sortida d'Espanya donà pas a la constitució de la República Àrab Sàharaui Democràtica i a una llarga guerra que acabà el 1991 amb un alto el foc i l'aplicació del Pla de Pau de les Nacions Unides acceptat per les parts el 1988 (Mauritània havia renunciat a la seva part del territori i posat fi a la seva participació en la guerra el 1978-1979). Actualment, s'està pendent de celebrar un referèndum d'autodeterminació en el qual la població del Sàhara Occidental decidirà entre la independència o la seva integració al Marroc.

3.2. La lluita per la independència al Magrib

En el primer vicenni del segle XX, i a semblança de Turquia, aparegueren les organitzacions dels **Joves Tunisencs**, dels **Joves Algerians** i dels **Joves Marroquins**, les quals intenten assimilar els valors occidentals (la revolució bur-

gesa) i fer-los compatibles amb la societat arabomusulmana. En conseqüència, reivindicaren els mateixos drets polítics i de ciutadania que els europeus (assimilació o naturalització).

Després de la Primera Guerra Mundial i davant la nul·la resposta francesa a les peticions dels dirigents musulmans, alguns sectors del nacionalisme magribí adopten postures més radicals (el 1922, l'emir Khaled, nét d'Abdelkader, sol·licita la tutela internacional com a pas previ per a la independència d'Algèria). Malgrat tot, l'aspiració fonamental seguia sent l'assimilació o naturalització. Aparegueren també els primers partits polítics i organitzacions sindicals: el 1920, es fundà el Partit Liberal Constitucional, que el 1936 passà a denominar-se **Neo Destour** (Destour = Constitució); el 1924, es creà la **Confederació Tunisenca del Treball**; el 1926, treballadors algerians residents a França fundaren l'**Estrella Nordafricana** (ENA), la primera organització que es proposà de lluitar clarament per la independència i la unitat dels tres països del Magrib central. ❗

A pesar del seu origen filocomunista, l'ENA es convertí en un moviment populista que fou lloc de confluència entre nacionalisme i islamisme, com demostrà la incorporació de l'Associació d'Ulemes de Ben Badis creada el 1931. Aquesta confluència entre reformisme religiós i nacionalisme també es troba en d'altres organitzacions nacionalistes magribines, com ara l'**Istiqlal d'Allal el-Fassi**, mestre d'àrab i d'estudis islàmics al Marroc.

La Segona Guerra Mundial marcà un tombant definitiu en el procés de conscienciació nacional de la població dels països del Magrib, sobretot després de veure la reacció de l'administració francesa a les proclames autonomistes i independentistes del **Manifest del Poble Algerià** (1943), del **Manifest de l'Istiqlal** (1944) i del **Manifest del Poble Tunisenc** (1945). A la duresa de la repressió, París afegí la inflexibilitat legislativa. Així, el 1946, hom creà la Unió Francesa, la qual, en comptes d'oferir major autonomia, reforçava els lligams de les colònies amb la metròpoli i insistia en el camí de l'assimilació quan hom reclamava un procés progressiu cap a la independència.

Després de la Segona Guerra Mundial, el primer país a assolir la independència fou **Líbia**, ocupada per les tropes aliades en el decurs de la guerra. Els libis no havien oblidat la dura pacificació italiana i no volien tornar a estar sota el domini de Roma. D'altra banda, l'ONU volia demostrar que la voluntat descolonitzadora no era solament un formalisme de la seva Carta constitucional i envià una Comissió d'experts a Líbia. La Comissió realitzà una enquesta entre la població i constatà el desig d'assolir la independència, d'unificar les tres províncies i de formar part de la Lliga Àrab. El

La lluita contra el colonialisme

A la segona meitat de la dècada dels quaranta, il·lustres exiliats magrebins (Abd el-Krim i Abdel Jalek Torres del Protectorat espanyol de Marroc, Allal el Fassi del francès, Bourguiba de Tunísia), residien a el Caire, on hom creà organismes unitaris per a lluitar contra el colonialisme i obtenir la independència. El 1947, hom constituí la **Mesa del Magrib Àrab** i, poc més tard, el **Comitè d'Alliberament del Magrib Àrab**.

24 de desembre de 1951, avançant-se en uns mesos a la previsió de l'ONU, **Muhammad Idriss** proclamava la independència del país més pobre d'Àfrica, del qual fou escollit rei.

Al **Marroc**, el partit nacionalista Istiqlal i el soldà (discurs del Tron de 1947) coincidiren a reivindicar la independència. A començament dels anys cinquanta, però, la situació es féu més tensa, fins que el rebuig de Muhammad V al dahir de cosobirania el 1953 provocà la seva expulsió i exili a Madagascar. La reacció popular en contra del nou soldà imposat pels francesos (Sidi Muhammad Muley Ben Arafa) no trigà gaire a provocar manifestacions, vagues i atemptats que no deixaven de succeir-se. Llavors, París decidí cridar **Muhammad V** i pactar la independència, la qual fou proclamada el 2 de març de 1956 (el 7 d'abril al Protectorat espanyol).

A **Tunísia**, la Unió General de Treballadors Tunisians (UGTT) de Ferhat Hached i el Neo Destour de **Habib ibn Alí Bourguiba** protagonitzaren la lluita per la independència en la dècada posterior a la guerra. Després d'una primera ronda de negociacions hom signà les **sis Convencions francotunisianes**, que posaven fi a la convenció de la Marsa de 1883 i preveien un règim d'autonomia limitat (França conservava Defensa i Exteriors i les tres setenes parts dels Consells municipals de les deu ciutats més importants del país). La signatura d'aquestes convencions provocà la dissensió en el si del Neo Destour i l'expulsió de Salah Ben Yusef, secretari general i opositor polític de Bourguiba. Poc després, el 20 de març de 1956, Tunísia s'independitzà.

Mauritània accedí a la independència sense soroll i sense haver desenvolupat un veritable sentiment nacionalista ni haver articulat organitzacions o moviments polítics que reclamessin la independència. Aquesta formà part del bloc d'independències atorgades pel general Charles De Gaulle a l'Àfrica Occidental Francesa el 1960. El 28 de novembre, **Mokhtar Ould Dadah**, que ja era el President de la República islàmica de Mauritània (territori autònom de la Comunitat Francesa des del 1958) fou proclamat president de la nova República.

3.2.1. La guerra d'Algèria

El 8 de maig de 1945, l'exèrcit francès reaccionà brutalment davant l'aparició d'algunes banderes algerianes en la manifestació que celebrava la victòria aliada a la Segona Guerra Mundial i provocà el que hom coneix amb el nom de **massacre de Sètif**. Segons els nacionalistes algerians, el nombre de víctimes s'elevava a 45.000, però les fonts oficials franceses només n'admeteren 15.000. El desconcert dels soldats musulmans, que tornaven victoriosos d'Europa per trobar les seves famílies massacrades per l'exèrcit del país que havien contribuït a alliberar, marcà l'inici de la radicalització del moviment nacionalista algerià.

El deteriorament de la situació d'Algèria...

... arran de la proclamació del Manifest Insurreccional del **Front d'Alliberament Nacional (FAN)** el 1954 accelerà els processos d'independència del Marroc i Tunísia. El març de 1956, el Quai d'Orsay accedí a la independència d'aquests països per poder concentrar els seus esforços i les tropes en la joia de la República.

Lectures recomanades

A França, la bibliografia disponible sobre la Guerra d'Algèria és molt abundant. De les aportacions més recents destacarem:

Eveno, P; Planchais, J. (1989). *La guerre d'Algérie*. París: La Découverte/Le Monde.

Lacouture, J. (1985). *1962. Algérie, la guerre est finie*. Brussel·les: Complexe.

Miquel, P. (1993). *La guerre d'Algérie*. París: Fayard.

Nou anys més tard, el **Front d'Alliberament Nacional** (FAN) aprofità la derrota francesa de Dien Bien Phu (març de 1954, Indoxina) per a cridar l'atenció de l'opinió pública internacional amb la publicació del **Manifest Insurreccional** de l'1 de novembre de 1954. En aquest dia, l'**Exèrcit d'Alliberament Nacional** (EAN) duqué a terme 70 accions que causaren algunes víctimes entre els soldats i la policia musulmana. Havia començat la **Guerra d'Algèria**, la qual es cobrà milers de víctimes, posà fi a la IV República i marcà la decadència definitiva del colonialisme francès.

El 1955, el FAN participà en la conferència de Bandung. Entre el 20 i el 21 d'agost d'aquell mateix any, en commemoració dels dos anys de la deposició del soldà del Marroc, atacà trenta-sis centres de colonització amb el resultat de més de mil morts (sobretot entre els atacants) i multitud de ferits i detinguts. Tanmateix, fou un moment decisiu en la lluita d'alliberament nacional, car, a partir d'aquests fets, el moviment nacionalista (sota la direcció del FAN) disposava d'una nòmina de màrtirs important i havia aconseguit l'escissió definitiva entre musulmans i europeus. En aquest moment, els interessos dels algerians musulmans i els algerians francesos es tornaren irreconciliables. !

D'altra banda, el conflicte d'Algèria assolí per primera vegada dimensió internacional (el setembre d'aquell any, la qüestió figurava en l'ordre del dia i fou discutida en l'Assemblea General de l'ONU). Un any més tard, la intervenció francesa a la crisi de Suez se saldà amb un fracàs que projectà una imatge de França de ranci sabor colonial opressor i decadent. El 1957, el deteriorament progressiu de la situació i l'increment dels atemptats (del FAN, però també d'organitzacions paramilitars de colons europeus) desembocà en la **batalla d'Alger**.

La batalla d'Alger

La batalla d'Alger (gener-setembre de 1957) fou l'operació encomanada al general Masu i a les unitats paracaigudistes que tenia per objectiu eliminar els "escamots terroristes" del FAN a la capital de la colònia amb tots els mitjans a l'abast. Durant nou mesos, l'exèrcit francès posà setge a la **Kasba** d'Alger, on vivia la població musulmana, i procedí a arrestar, interrogar i, sovint, torturar brutalment unes 80.000 persones. La xarxa del FAN a Alger fou completament destruïda. El preu pagat fou, però, elevat: la delació, la tortura i la guerra bruta embrutiren la reputació de l'exèrcit francès mentre la repressió desencadenava noves onades de violència que ocasionaven contínues baixes, les quals havien de cobrir els soldats de lleva per fer front a les contínues accions del FAN. Tot plegat no podia deixar de tenir ressò en l'opinió pública de la metròpoli que, progressivament, s'oposà a la guerra d'Algèria i maldà per trobar-hi una sortida.

A les zones rurals, l'exèrcit francès (uns 500.000 homes al final de 1957) duqué a terme operacions de reagrupament forçat de la població (uns dos milions de persones en foren afectades) per tal de deixar sense suport l'EAN. Al mateix temps, mirà de tallar les rutes tunisenques de subministrament d'armes per a l'EAN. El 8 de febrer de 1958, una d'aquestes operacions cul-

Lectura recomanada

Ha començat també un procés de revisió de l'acció francesa a Algèria i dels efectes negatius de la guerra bruta sobre la societat francesa. En aquesta línia se situen les obres de:

Rotman, P.; Tavernier, B. (1992). *La guerre sans nom. es appelés d'Algérie 54-62*. París: Seuil.

Stora, B. (1991). *La gangrène et l'oubli. La mémoire de la guerre d'Algérie*. París: La Découverte.

minà en l'atac aeri a la ciutat fronterera tunisenca de Sakhiet Sidi Yussef. Les bombes provocaren 69 morts civils (entre ells els 21 nens de l'escola local) i la condemna internacional fou duríssima. Els quatre generals de més alta graduació destinats a Algèria (recolzats per la majoria dels colons europeus) reaccionaren violentament davant la política d'abandó del govern enviant un ultimàtum al president Coty i provocant un cop d'Estat a la colònia que posà fi a la IV República. L'1 de juny de 1958, el general **Charles De Gaulle** assumí el govern i s'atorgà plens poders per fer cessar la **crisi d'Algèria**.

Astorada, l'**opinió pública francesa** conegué, finalment, la dura realitat de la guerra bruta que tenia lloc a Algèria i s'inclinà, progressivament, per l'abandó de la colònia.

“Intel·lectuals [inclosos amplis sectors del pensament cristià] i personalitats d'esquerra (...) denunciaven la guerra bruta, la tortura i les violències contra les poblacions algerianes i demanaven la fi de les hostilitats. Això induirà també els comunistes (...) a afegir-se a la campanya en favor de la independència algeriana”.

G. Mammarella, *Historia de Europa contemporánea (1945-1990)* (1990, pàg. 206) [traducció no literal].

La primera acció del general De Gaulle fou viatjar a la colònia i pronunciar a Alger el famós discurs “*Je vous ai compris*” (4 de juny de 1958), el qual, per la seva calculada ambigüïtat, tingué la virtut d'acontentar els colons i de donar esperances a la població musulmana. Tanmateix, la resistència algeriana no es refiava de les intencions del general i, el 9 de setembre de 1958, creà a el Caire un **Govern Provisional de la República d'Algèria (GPRA)**. El 1959, De Gaulle posà en pràctica una política basada en l'aïllament de l'ÉAN (tancament de fronteres), en un programa de fortes inversions destinades a millorar les infraestructures d'Algèria i el nivell de vida de la població musulmana (Pla Constantina), i en el reconeixement del dret a l'autodeterminació (discurs del 16 de setembre).

El 1960 De Gaulle visità de nou Algèria i els colons (que havien creat el **Front de l'Algèria Francesa (FAF)**, convençuts de l'actitud abandonista del govern), li dispensaren agitated rebudes a Alger i a d'altres ciutats de la colònia. El 10 de desembre, la població musulmana sortí al carrer per a reclamar la independència: la manifestació fou reprimida pels paracaigudistes i se saldà amb 120 morts. A les acaballes de 1960, l'esclat d'un violent enfrontament entre musulmans i europeus semblava imminent i De Gaulle estava cada cop més convençut que l'única sortida possible a la crisi era renunciar a Algèria i accelerar el procés d'independència. ❗

Militars a Algèria el 1960.

El 8 de gener de 1961, els francesos (el 75% dels votants a França i el 69% a Algèria) aprovaren en referèndum aplicar el principi d'autodeterminació a Algèria. El 21 d'abril es produí el denominat "**putsch dels generals**", resposta del sector més dur de l'exèrcit colonial al referèndum del mes de gener. El putsch no tingué èxit i acabà el dia 25 amb la rendició dels generals Challe i Zeller i el pas a la clandestinitat dels generals Jouhaud i Salan. Sorgí llavors l'**Organització de l'Exèrcit Secret (OES)**, formada per colons i militars radicals i impulsada per Jouhaud i Salan, la qual realitzarà diversos atemptats a la colònia, alguns d'enorme transcendència per la seva brutalitat. La gosadia de l'OES la durà a atemptar contra la vida del general De Gaulle i a la mateixa França!

El 18 de maig de 1961, se celebrà la **primera conferència d'Évian** (Suïssa) amb la participació del GPRA i de **Ben Bella** i d'altres membres destacats del FAN empresonats a França. No hi hagué acord perquè la delegació algeriana (presidida per **Belkacem Krim**) es negà a dissociar el territori del Sàhara —on s'acabava de descobrir petroli— de la futura Algèria independent. En aquest moment, els interessos dels algerians musulmans i els algerians francesos es tornaren irreconciliables. El 17 d'octubre de 1961 encara tingué lloc un altre episodi difícilment justificable. El cap de policia de París, Maurice Papon, ordenà dissoldre una manifestació pacífica de treballadors que reclamaven la independència. L'acció policial se salda amb desenes de morts, molts d'ells apallissats i llençats al Sena.

Finalment, el 7 de març de 1962, es reuní la **segona conferència d'Évian**: el GPRA garantí a De Gaulle que els interessos francesos en els jaciments d'hidrocarburs descoberts —i per descobrir— serien respectats i el general acceptà la integració del territori del Sàhara en el nou Estat algerià. El 8 d'abril, el 90,7% dels francesos aprovaren en referèndum els **acords d'Évian** i a la colònia es produí el pànic: en pocs mesos, uns 800.000 europeus abandonaven Algèria per traslladar-se a França. L'1 de juliol de 1962, se celebrà el referèndum d'autodeterminació en què el 99,7% dels algerians optaren per la independència. El 5 de juliol de 1962, fou proclamada oficialment la independència d'Algèria, exactament cent trenta-dos anys després de la rendició d'Alger a les tropes franceses desembarcades a Sidi Ferruc.

3.3. El llegat colonial en el món àrab

El colonialisme ha deixat darrere seu una càrrega pesant i difícil de superar, sobretot en aquells països o regions, com ara el Magrib, en els quals la presència colonial es perllongà durant més temps. Entre les principals herències d'aquest passat colonial destacarem:

1) **Delimitació arbitrària i artificial de fronteres:** aquest fet ha derivat en conflictes entre els diferents països àrabs; en són exemples la qüestió irresolta de la Gran Síria, la qual ha planat sobre la política interior del Líban des de la seva independència (1943); la guerra de les “arenas” entre el Marroc i Algèria (1963); el tardà reconeixement de la independència de Mauritània (1960) pel Marroc (fins el 1969); els enfrontaments entre l'Iran i l'Iraq per la desembocadura de Shatt al-Arab; la guerra del Sàhara (1975-1991); les reiterades reivindicacions de Bagdad sobre Kuwait; la intervenció líbia al Txad i els problemes fronterers amb Egipte; i, sobretot, els cinquanta anys de conflicte araboisraelià arran de la proclamació unilateral de l'Estat d'Israel (1948) davant la inhibició britànica.

2) **Desestabilització de la societat tradicional:** desequilibris en la distribució de la població (despoblament de les zones rurals i superpoblació urbana); augment de l'atur i de la pobresa i, en conseqüència, migracions cap a l'estranger.

3) **Desestabilització política:** necessitat de construir un Estat eficaç dotat d'una administració estatal i local sòlida (el cas més extrem es donà a Mauritània, que ni tan sols tenia capital i era administrada des de Sant Lluís de Senegal).

4) **Desestabilització cultural:** pèrdua d'identitat, **esquizofrènia** lingüística i cultural. Les polítiques d'arabització no han pogut encara resoldre aquesta qüestió, especialment en alguns països del Magrib.

5) **Desestabilització econòmica:** agricultura dual centrada en produccions poc adients per a la societat musulmana; manca de desenvolupament del sector secundari i hipertròfia del sector terciari; balança comercial desequilibrada, la qual cosa facilita l'endeutament i augmenta els nivells de pobresa; insuficiència tecnològica per a dur a terme l'explotació eficient dels recursos naturals, etc.

Botiga de moda occidental a Tunísia.

A més dels factors esmentats, el colonialisme —en particular el francès— llegà una altra herència d'efectes perversos i duradors: una concepció centralista i jacobina de l'Estat. Aquesta ha obstaculitzat el desenvolupament sociopolític de les antigues colònies: la proliferació dels règims de partit únic, la preponderància de l'exèrcit —quan no directament les dictadures militars— i les dificultats per fer la transició a un Estat de dret i democràtic palesen el pes d'aquesta feixuga herència.

Resum

Al llarg del segle XVI (amb Solimà el Magnífic, 1520-1566), l'Imperi Otomà es va estendre per un ampli arc que abastava gairebé tots els països àrabs i la península Balcànica. Va haver de fer front a l'Imperi Persa safàvida (1501-1732) i a l'Imperi dels Àustria, que li disputaven, respectivament, l'hegemonia a l'antiga Mesopotàmia i a la Mediterrània meridional i oriental, on Istanbul acabà imposant-se malgrat la derrota de Lepant (1571). En el moment de màxima expansió, comprenia les regions d'Egipte, la Gran Síria (els actuals Síria, el Líban, Palestina i Jordània), l'Iraq, el Magrib central i oriental (excepte el Marroc) i les costes de la península Aràbiga.

L'Imperi Otomà s'organitzà en províncies administrades per governadors en representació del soldà. L'organització la completaven el Divan o consell governamental, comandat pel gran visir, i un ampli cos de funcionaris, ulemes i, sobretot, de tropes genísseres, que constituïen l'estructura bàsica de l'administració imperial i de la recaptació de tributs. La independència del Iemen (1635) i la revolució wahhabita del segle XVIII marcaren l'inici de la decadència, que s'accelerà amb la revolució industrial europea, l'endeutament d'Istanbul i la progressiva pèrdua de territoris al nord d'Àfrica (Algèria, Egipte, Tunísia) i als Balcans durant el segle XIX. Finalment, la Primera Guerra Mundial suposà el definitiu trossejament de l'Imperi, que quedà reduït a la península d'Anatòlia (l'actual Turquia), mentre les seves províncies passaven a ser mandats europeus.

A la Primera Guerra mundial, Londres va jugar una política de calculada ambigüitat al Pròxim Orient: d'una part, Lawrence d'Aràbia i Sir Mac Mahon (alt comissari britànic a el Caire) van prometre als àrabs l'establiment d'una entitat independent si es revoltaven contra Istanbul i, d'una altra, hom va fer pública a Londres la declaració Balfour, la qual "contemplava favorablement l'establiment d'una pàtria nacional per al poble jueu a Palestina". En acabar la guerra, Londres i París es van repartir la regió del Pròxim Orient: l'Iraq, Transjordània i Palestina quedaven en mans britàniques i França rebia el Líban i Síria. Més al sud, el Iemen del Nord es constituïa en imamat (1918) i Abd al-Aziz III ibn Sa'ud expulsava els haiximites de la Meca i proclamava la independència de l'Aràbia Saudita.

Al Magrib, la colonització europea havia començat molt abans amb la conquesta francesa d'Algèria (1830), la intervenció britànica a Egipte (1882), la formació dels Protectorats francès a Tunísia (1881-83) i francoespanyol al Marroc (1912), la conquesta italiana de Líbia (1912) i l'ocupació espanyola del Sàhara Occidental (1904-1934) i francesa de Mauritània (1905-1934).

La conquesta francesa d'Algèria se saldà amb dues importants revoltes, la d'Abdelkader (1839-1847) i la de Muhammad al-Muqrani (1871), que foren durament reprimides per l'exèrcit colonial. Hom afavorí la immigració de colons, que passaren a ocupar les millors terres del país (tres milions d'hectàrees el 1930). La colonització transformà de manera profunda l'organització econòmica i social del país mitjançant l'establiment d'una economia agrària d'exportació i de subsistència amb escàs desenvolupament industrial, fet que originà fortes desigualtats en la distribució territorial de la població. A més, la sedentarització i proletarització forçada de la població musulmana derivà en una ràpida i precària urbanització d'Algèria.

Les mateixes consideracions poden fer-se respecte de l'ocupació francesa de Tunísia i del Marroc, on, després del mandat de Lyautey (1912-1925), hom intentà desvirtuar el Protectorat amb l'adopció d'un sistema gairebé d'administració directa (imposició de la cosobirania). Al Protectorat espanyol del Marroc, les tribus del Rif feren front durant molt de temps a l'exèrcit, i la revolta d'Abd el-Krim (1921-1926) només pogué ser reprimida gràcies a la col·laboració francesa. A Mauritània i el Sàhara Occidental, la consolidació de la presència colonial fou molt més lenta: la manca de terres de conreu i les condicions climàtiques no aconsellaven la immigració de colons i l'escassetat de recursos tampoc ajudà a accelerar la colonització. A Líbia, finalment, l'arribada del feixisme a Itàlia es traduí en una de les conquestes més dures i terribles de tota la història colonial. Roma fracassà, però, en el seu intent de fer de Líbia una regió receptora de colons emigrats del sud d'Itàlia.

Al Pròxim Orient, l'establiment dels mandats europeus provocà fortes resistències que afavoriren una ràpida descolonització. L'Iraq fou el primer país en accedir a una independència tutelada el 1932, malgrat que degué observar certs privilegis polítics, econòmics i militars envers la metròpoli. Tansjordània, que fou el centre de les operacions britàniques al Pròxim Orient i seu de la famosa Legió Àrab, esdevingué Protectorat el 1928 i Estat el 1946. Aquell mateix any, els francesos abandonaren definitivament Síria i el Líban, el qual ja gaudia d'una independència formal des del 1943.

A Palestina, el mandat britànic afavorí la immigració i l'establiment de colons jueus, però no va saber evitar l'enfrontament entre aquests i la comunitat àrab. En acabar la Segona Guerra Mundial, el descobriment de l'horror de l'Holocaust i el problema de la població jueva desplaçada a causa de la guerra portaren a l'aprovació per part de les Nacions Unides (resolució 181, novembre de 1947) del Pla de partició de Palestina en dos estats, un de jueu i un altre d'àrab. Tanmateix, la declaració unilateral de constitució de l'Estat d'Israel (14 de maig de 1948) desembocà en la Primera Guerra araboisraeliana.

La Segona Guerra Mundial tingué també un paper decisiu en les independències del Magrib, tot i que aquestes es produïren molt més tard que al Pròxim Orient, tret del cas de Líbia, que no acceptà el retorn dels italians i

accedí a la independència el 1951. Així, el Marroc i Tunísia no assoliren la independència fins el 1956, després d'una llarga lluita política —i puntualment armada (especialment al Marroc després de l'expulsió del soldà el 1953)— per fer fora la potència colonial. En canvi, Mauritània obtingué fàcilment la independència el 1960 en el marc de les independències atorgades de l'Àfrica Occidental francesa. Altrament, a Algèria, la joia de la República, la intransigència francesa provocà una cruenta guerra d'alliberament (1954-1962), que acabà posà fi a la IV República i tingué un dels seus episodis més tràgics en la denominada batalla d'Alger (1957). En darrer lloc, Espanya cedí l'administració del Sàhara Occidental al Marroc i Mauritània el novembre de 1975 (acords Tripartits de Madrid), sense tenir en compte la voluntat del poble sahrauí, constituït en República Sahrauí. Començà així el conflicte més llarg de la història del Magrib.

Per acabar, assenyalem que el període colonial va deixar en herència un llegat que ha condicionat durant molts anys el desenvolupament econòmic, social i polític de les antigues colònies. Fruit d'aquest llegat són el problemàtic traçat de fronteres, la pèrdua de cohesió de les estructures de la societat tradicional (notablement en l'àmbit cultural) i la manca de desenvolupament i diversificació econòmics. De totes maneres, la pitjor de les herències és la concepció centralista i jacobina de l'Estat, la qual ha obstaculitzat l'evolució sociopolítica d'aquests països.

Activitats

1. Assenyaleu les principals fases de formació l'Imperi Otomà indicant-ne les regions que abastava en cadascun dels moments de la seva expansió. Coneixent el curs dels fets històrics, feu una llista de les repercussions de l'administració imperial.
2. Descriuiu el procés i la formació de les diferents colònies producte del desmantellament de l'Imperi Otomà prenent com a referència divisòria la Primera Guerra Mundial.
3. Recolliu a la premsa de l'època les primeres notícies dels desastres colonials de 1909 i d'Annual i valoreu la reacció social a Catalunya.
4. Representeu en un mapa les diferents colònies i els diversos imperis colonials europeus. Poseu-hi el nom, l'any en què passaren a ser oficialment colònia, mandat o protectorat, i l'any de la independència.
5. Amb el suport de la bibliografia i la filmografia citada, redacteu un treball (amb inclusió de mapes, estadístiques, cronologia i tot allò que considereu necessari) sobre el mandat britànic de Palestina i els seus antecedents i conseqüències.
6. També amb suport bibliogràfic i filmogràfic, redacteu un treball (incloent-hi tot allò que considereu necessari) sobre la guerra d'Algèria.
7. Compareu i comenteu breument les diferències entre una colonització que afavoreix la immigració de colons (Algèria, el Marroc, Tunísia, etc.) i una altra d'ocupació militar (Mauritània, Líbia, el Sàhara Occidental, etc.).
8. Assenyaleu les principals diferències entre un mandat, un protectorat i una colònia.
9. Resumiu les principals herències del colonialisme.

Exercicis d'autoavaluació

1. Quins imperis es disputaven l'hegemonia a l'Imperi Otomà al segle XVI?
2. Què eren les tropes genísseres?
3. Què establien els acords Sykes-Picot? Quan van ser signats i per quins països?
4. A quin any es va fer pública la declaració Balfour? Podríeu resumir els seus arguments i intencions principals?
5. D'on era originària l'àvia d'Albert Camus? On vivia? Quina era la seva condició?
6. Quina colònia ha estat denominada en el text com la joia de la República?
7. Què vol dir Destour? En quin país fou pal de paller del moviment nacionalista un partit denominat Neo Destour?
8. Qui era l'ideòleg i principal líder de l'Istiqlal? De quin país és aquest partit nacionalista?
9. Qui fou Omar el-Mokhtar?
10. Què establia i quan es va promulgar la resolució 181 de les Nacions Unides? Quins països la van aprovar, quins s'hi van oposar i quins se'n van abstenir?
11. Segons el cens de 1932, quines eren les principals minories cristianes i musulmanes del Líban?
12. Quin any va ser la batalla d'Alger? Quins van ser els seus objectius?

Solucionari

Exercicis d'autoavaluació

1. L'Imperi Persa safàvida i l'Imperi dels Àustria.
2. Les tropes genísseres eren les unitats d'elit de l'Imperi Otomà i alhora les tropes de confiança del soldà. Estaven formades per nens cristians ortodoxos dels Balcans, els quals, després de ser reclutats, eren islamitzats i ensinistrats en les armes i en l'obediència al soldà.
3. Els acords Sykes-Picot foren signats el 1916 per França i la Gran Bretanya i establien el repartiment de les províncies otomanes del Pròxim Orient i Pèrsia entre les dues potències europees.
4. La declaració Balfour data de 1917 i promet l'establiment d'una llar jueva a Palestina. Va ser realitzada pel ministre d'Afers Exteriors britànic A.J. Balfour i adreçada a Lord Rothschild, membre destacat de la comunitat sionista de Londres.
5. Era originària de Maó i havia emigrat a Algèria com molts altres colons.
6. Algèria.
7. Vol dir 'Constitució'. El país és Tunísia.
8. El líder és Allal el-Fassi i el país, el Marroc.
9. Fou el líder que encapçalà la revolta sanusi contra l'ocupació colonial italiana de Líbia.
10. Fou aprovat per les Nacions Unides el novembre de 1947 i establia un Pla de Partició de Palestina en dos estats, un de jueu i un altre d'àrab. Votaren a favor els països europeus, els EUA i l'URSS; s'hi oposaren els països musulmans i l'Índia; s'abstengueren la Gran Bretanya i la Xina.
11. Les principals minories cristianes el 1932 eren els maronites, els grecs ortodoxos i els grecs catòlics. Les principals minories musulmanes eren els sunnites, els xiïtes i els drusos.
12. Fou una operació de l'exèrcit francès duta a terme el 1957 que tenia com a objectiu desmantellar la xarxa del FAN a la capital d'Algèria. Va significar l'inici de la guerra bruta a Algèria.

Glossari

Alger, batalla d': operació duta a terme per unitats paracaigudistes comandades pel general Massu entre el gener i el setembre de 1957. El seu objectiu era eliminar certs "escamots terroristes a la ciutat d'Alger i ho feren; però també deteniren i torturaren gran quantitat d'innocents. Aquests fets embrutiren la reputació de l'exèrcit francès i l'opinió pública internacional elevà la seva protesta.

Annual, desastre d': victòria dels rifenys d'Abd el-Krim sobre les tropes espanyoles dirigides pel general Silvestre el juliol de 1921. Les forces colonials estengueren tant les seves línies que restaren aïllades i sense subministraments. Aquesta pèssima estratègia costà les vides de 13.192 soldats espanyols i és considerat el més gran desastre de la història militar colonial.

Balfour, declaració: informe proposat per Arthur James Balfour, ministre d'Afers Exteriors, i aprovat pel govern de Sa Majestat britànica el 1917, el qual fou enviat a Lord Rothschild, membre de la comunitat sionista de Londres, per tal que aquest el fes arribar a la Federació sionista. La declaració contemplava "favorablement l'establiment d'una pàtria nacional per al poble jueu a Palestina" i expressava la voluntat d'esmerçar tots els "esforços per facilitar la realització d'aquest objectiu".

Bardo, tractat del: tractat signat el 1881 que establia el Protectorat francès a Tunísia.

Berlín, congrés de: congrés celebrat el 1878 entre les potències colonials en el qual hom legitimà els assentaments europeus i planificà el futur i progressiu esquarterament de l'Imperi Otomà. La Gran Bretanya rebé Xipre (1878) i confirmà les seves aspiracions sobre Egipte, el qual ocupà militarment el 1882.

Berlín, conferència de: reunió celebrada el 1885 per tal de definir la divisió de les províncies otomanes del nord d'Àfrica entre els països europeus. França, que ja tenia Algèria,

obtingué Tunísia (1881-83) i el Marroc (1911-12); Itàlia fou compensada amb Líbia (1911-12) i Espanya amb la Zona Nord del Protectorat del Marroc (1912).

Blocao: a la guerra del Rif, posició defensiva bastida amb sacs de terra, pedres i una feble teulada de fusta que s'envoltava d'una doble filferada, sovint col·locada massa a prop del parapet (menys de 40 metres). La guarnició oscil·lava entre els dotze i els vint homes, però, en llocs estratègics, podia arribar als vuit-cents homes o fins i tot més. Se situaven sempre en llocs elevats —freqüentment descoberts i sense protecció—, lluny dels punts d'aprovisionament (el cas extrem era Zoco, lloc clau amb 1.200 homes que recollia l'aigua a 30 quilòmetres de distància!).

Convencions francotunisianes: tractat signat el 1956 que abolia la convenció de la Marsa i atorgava una autonomia restringida a Tunísia. El Neo-Destour s'hi oposà i aconseguí la independència el 20 de març d'aquell mateix any.

Dahir: al Marroc, llei, reglament o edicte aprovat pel soldà i publicat en nom seu.

Divan: consell de govern de l'Imperi Otomà.

Estrella Nord-africana (ENA): organització creada el 1926 per treballadors algerians residents a França. Fou la primera associació en lluitar per la independència i la unitat del Petit Magrib.

Évian, acords d': acords resultants de la primera (18 de maig de 1961) i la segona (7 de març de 1962) conferències d'Évian. En aquests, França concedia el dret d'autodeterminació a Algèria.

Exèrcit d'Alliberament Nacional (EAN): branca armada del Front d'Alliberament Nacional constituïda el 1954.

Exodus: vaixell que transportava refugiats jueus dels camps de concentració nazi a Palestina el 1947. No va poder dur a terme la seva missió perquè fou assaltat per la marina britànica i obligat a retornar a Europa.

Fellah: terme amb el qual eren designats els pagesos magribins, sobretot si eren arrendataris o petits propietaris que conreaven les seves pròpies terres. Cal no confondre'ls amb els colons vinguts amb la dominació europea.

Fes, convenció de: acord signat el 30 de març de 1912 en virtut del qual França instaurà el Protectorat del Marroc del qual Espanya obtingué la franja litoral.

Front d'Alliberament Nacional (FAN): front que es donà a conèixer el 1954 amb l'objectiu d'assolir la independència per a Algèria.

Genísser: soldat otomà, membre de les tropes d'elit de l'Imperi i home de confiança del soldà. Provenien de les províncies balcàniques, on es procedia a la lleva regular de nens cristians ortodoxos els quals eren islamitzats i ensinistrats en les armes i en l'obediència al soldà. Un cop acabat l'aprenentatge, ingressaven a les tropes genísseres.

Gran Visir: cap del Divan o Consell governamental de l'Imperi Otomà.

Irgoun: organització paramilitar jueva fundada el 1939 per Menahem Begin. Realitzà diversos atemptats contra les forces britàniques a Palestina, destacant entre tots l'atemptat de l'Hotel Rei David el 1946.

Istiqlal: organització nacionalista marroquina fundada el 1944 per Allal el Fassi.

Lausana, tractat de: acord signat el 1911 pel qual l'Imperi Otomà cedia la possessió de Líbia a Itàlia.

Legió Àrab: contingent de tropes àrabs creat el 1928 i comandat pel general John Babbot Glubb. Va constituir la força més destacada del Pròxim Orient, primer al servei de la Gran Bretanya i, a partir del 1946, del nou Estat de Transjordània.

Makhzen: terme que designa la regió del Marroc sotmesa al domini efectiu del soldà (literalment, 'lloc de la llei i l'ordre'), on aquest recaptava impostos de forma regular i permanent i eren acceptades la seva administració i els seus funcionaris. També designa, per extensió, la particular estructura de l'aparell estatal al Marroc otomà. Es contraposa a Siba.

Marsa, convenció de la: acord signat per França i Tunísia el 1883 com a resultat de la insurrecció del Sahel. A més d'allò estipulat pel tractat del Bardo, aquesta convenció auto-

ritzava el govern francès a realitzar les reformes polítiques que cregués convenients. Fou sancionat per la imposició del principi de cosobirania el 1910.

Neo Destour: partit polític independentista algerià creat el 1936 per Habib ibn Alí Burguiba a partir del Partit Liberal Constitucional (fundat el 1920). El paper d'aquest partit en la independència algeriana ha estat decisiu.

Pacte Nacional: acord signat al Líban el 1943 entre cristians i musulmans. És la base del sistema polític del Líban modern, car distribueix el poder segons la composició censitària de la població i satisfà així les exigències de les dues grans comunitats del país, la maronita i la sunnita. Té un precedent en la reunió d'Antèlies (8 de juny de 1840).

Pla de partició de Palestina: resolució 181 de l'ONU votada el 29 de novembre de 1947 que aprovava la divisió de Palestina en un Estat jueu i un Estat àrab i concedia règim internacional a Jerusalem.

Sètif, massacre de: repressió brutal per part de l'exèrcit francès de la manifestació que celebrava la victòria aliada a la Segona Guerra Mundial (8 de març de 1945) perquè hi aparegueren banderes algerianes.

Sèvres, tractat de: acord signat el 1920 que contemplava l'establiment d'un Estat kurd al Kurdistan i sancionava les disposicions secretes dels acords Sykes-Picot.

Siba: terme que designa la regió del Marroc on era acceptada l'autoritat religiosa del soldà però no la seva autoritat política. Es contraposa a Makhzen.

Sidi Ferruc, desembarcament de: arribada de tropes franceses a Algèria el 1830. Va significar l'inici del domini francès al país i també el tret de sortida de l'expansió colonial europea.

Statuto: llei promulgada el 1919 que establia les condicions del règim italià a Líbia. Fou més modern que cap altre estatut colonial de l'època.

Sykes-Picot, acords: acord secret signat el 1916 per França i la Gran Bretanya en què es repartien les províncies otomanes del Pròxim Orient: la Gran Bretanya es quedava amb l'Iraq i la Transjordània i França amb el Líban i Síria. En principi, Palestina havia de constituir-se en territori internacional, però el 1922 fou declarada Protectorat britànic.

Bibliografia

Bibliografia bàsica

Flory, M.; Korany, B.; Mantran, R.; Camau, M.; Agate, P. (1991). *Les régimes politiques arabes*. París: Presses Universitaires de France (Thémis Science politique).

Ganiage, J. (1994). *Histoire contemporaine du Maghreb. De 1830 à nos jours*. París: Fayard.

Grunebaum, G.E. von (comp.) (1981). *El Islam. II. Desde la caída de Constantinopla hasta nuestros días*. Madrid: Siglo XXI.

Hourani, A. (1992). *Historia de los pueblos árabes*. Barcelona: Ariel.

Julien, Ch. A. (1978). *Le Maroc face aux imperialismes*. París: Jeune Afrique.

López García, B. (1989). *Política y movimientos sociales en el Magreb*. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas.

López García, B. (1997). *El mundo árabo-islámico contemporáneo. Una historia política*. Madrid: Síntesis.

Mantran, R. (1989). *Histoire de l'Empire Ottoman*. París: Fayard.

Miège, J.L. (1986). *Le Maroc*. París: Presses Universitaires de France.

Morales Lezcano, V. (1976). *El colonialismo hispanofrancés en Marruecos (1898-1927)*. Madrid: Siglo XXI.

Morales Lezcano, V. (1986). *España y el Norte de África: el Protectorado en Marruecos (1912-56)*. Madrid: Universidad Nacional de Educación a Distancia.

Salas Larrazabal, R. (1992). *El Protectorado de España en Marruecos*. Madrid: Mapfre (El Magreb).

Segura i Mas, A. (1994). *El Magreb del colonialismo al islamismo*. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona.

Bibliografia complementària

Ageron, Ch.R. (1983) *Histoire de l'Algérie contemporaine*. París: Presses Universitaires de France.

Ait-Chaalal, A.; Roosens, Cl.; Khader, B.; Wilde d'Estmael, T. de (1996). *Conflits et processus le paix au Proche-Orient*. Louvain-la-Neuve: Academia Bruylant.

Ayache, G. (1982). *Les origines de la Guerre du Rif*. Rabat: SMER.

Bessis, J. (1986). *La Lybie contemporaine*. París: L'Harmattan.

Camus, A. (1997). *El primer hombre*. Barcelona: Empúries/Tusquets.

Canestrari, C.; Colajanni, L.; Paziènti, M. (1983). *La colonizzazione del territorio: il modello francese. L'Algeria tra il 1830 e il 1962*. Milà: Franco Angeli Editore.

Diversos autors (1976). *Abd el-Krim et la république du Rif*. París: Maspero.

Duret, A. (1995). *Oriente Medio, crisis y desafíos*. Barcelona: Salvat.

Enderlin, Ch. (1997). *Paix ou guerres. Les secrets des négociations israélo-arabes, 1917-1997*. París: Stock.

Eveno, P.; Planchais, J. (1989). *La guerre d'Algérie*. París: La Découverte/Le Monde.

Israël et Palestine, un destin partagé 1897-1997 (1997). París: *Le Monde* (L'histoire au jour le jour).

Lacouture, J. (1985). *1962. Algérie, la guerre est finie*. Brussel·les: Complexe.

Mammarella, G. (1990). *Historia de Europa contemporánea (1945-1990)*. Barcelona: Ariel.

Martín, M. (1973). *El colonialismo español en Marruecos*. París: Ruedo Ibérico.

Martín Muñoz, G.; Valle Simón, B.; López Plaza, M.Á. (1996). *El Islam y el Mundo Árabe. Guía didáctica para profesores y formadores*. Madrid: Agencia Española de Cooperación Internacional.

Miquel, P. (1993). *La guerre d'Algérie*. París: Fayard.

Rivet, D. (1990). *Lyautey et l'institution du Protectorat français au Maroc, 1912-1925*. París: L'Harmattan.

Rotman, P.; Tavernier, B. (1992). *La guerre sans nom. Les appelés d'Algérie 54-62*. París: Seuil.

Segura i Mas, A. (1998). "De la Setmana Tràgica a la descolonització del Sàhara". A: *L'Islam i Catalunya* (pàg. 325-335). Barcelona: Museu d'Història de Catalunya (Generalitat de Catalunya)/Lunweg.

Stora, B. (1991a). *Histoire de l'Algérie coloniale 1830-1962*. París: La Découverte.

Stora, B. (1991b). *La gangrène et l'oubli. La mémoire de la guerre d'Algérie*. París: La Découverte.

Woolman, D.S. (1971). *Abd el-Krim y la Guerra del Rif*. Barcelona: Oikos-tau.

